

В. Винниченко.

БАЗАР

ПЕСА НА ЧОТИРИ РОЗДІЛИ.

У-Р-В

Ціна 25 центів.

Накладом
"УКР. РОБІТНИЧИХ ВІСТИЙ"
Вінніпер, Ман.
1921.

В. Винниченко.

БАЗАР

ПЕСА НА ЧОТИРИ РОЗДІЛИ.

ЦІНА 25 ЦЕНТІВ.

НАКЛАДОМ 'УКР. РОБІТНИЧИХ ВІСТИЙ'

Віннігер, Ман.

1920.

БАЗАР.

ПЕСА НА ЧОТИРИ РОЗДІЛИ.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Маруся
Теонід
Грохим
Дінність Маркович } Партійні товариші.
Оксана
Михайло
Томічник начальника тюрми.
Івдоха.
1-е, 2-е, 3-е, 4-е, 5-е вікна камер уловних.
Зартовий.
Танї в праурі з дочкою.
Дві панночки.
Зтікачі.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ.

Лісок. Полянка. Майський соняшний день. Нема нікого. З ліва недалеко десь чути жіночий, палкий голос; по тону помітно, що говорить ся промова. Часом вириваєть ся гомін оплесків. Хутко виходить Трохим, за ним поспішає Цінність Маркович.

ТРОХИМ — здоровий мускулястий парубок; рухи нетерплячі, палкі.

ЦІННІСТЬ МАРКОВИЧ — людина літ 32—34, з кучерявою борідкою і великим лобом. Очі уважні, бігаючі; вчуваєть ся не раптова, але уперта, завзята енергія. На лиці переважно діловита заклопотаність.

ТРОХИМ. Ні, се неможливо, се — неможливо!

ЦІННІСТЬ МАРКОВИЧ. Та слухайте, чудачина ви, чорт би вас побрав... Так же не можна! Не можна, любчику... Треба бути терплячіше до людей.

ТРОХИМ (швидко ходячи по полянці). Я не можу!.. Я не можу! Вона говорить просто неможливо! Просто неможливо! Так есдек говорить не може... Се — есерство, анархізм, кадетизм, що хочете, тільки не соціалдемократична промова... Як собі хочете! (Зупиняючись). Потім що се за манера промовлять? Вона весь час не зводить очий з Леоніда. Вона до його говорить, а не до маси! К чорту з такими промовами! От що! (Ходить).

ЦІН. МАРК. Ага! Так он чого бісова зо-

зуля кувала!

ТРОХИМ (зупиняючись). Зовсім не он чого, вся та промова...

ЦІН. МАРК. Чекайте, любчику, не гарячіть ся. Ви мені скажіть: її слухають?

ТРОХИМ. Ну, слухають... Але ж...

ЦІН. МАРК. Очі у сеї маси горять зараз!

ТРОХИМ. Ну?

ЦІН. МАРК. Маса ся готова зараз за нею в огонь і в воду?

ТРОХИМ. Та се, скажете, через те, що вона гарно говорить? Ха-ха-ха! Через те, що вона — гарна! От через що!

ЦІН. МАРК. Любчику мій! Ви самі зараз хвилюєтесь тільки через те, що вона — гарна... Яке нам діло до того, через що у маси очі горять? Нам треба, щоб вони горіли.

ТРОХИМ. Напоїть тоді горілкою, ще лучше горітимуть.

ЦІН. МАРК. Горітимуть та не тим... У маси треба перш усього з під мусору виковирнуть соціяльну сльозу... Перш усього любчику, соціяльну сльозу! А одною горілкою не втнеш... Вона промовляє не важно, се правда, і знання у неї не багато, і... хоче быть Жанною д'Арк, але зате... у неї краса. У всякого своєї цінности. А ви не хвилюйтесь. Вона все ж таки говорить, а що трошки набріхує на соціалдемократію, так се вже не такий гріх. Хто перед богом не винен? А за те ви подивіть ся, як її слухають, хоч вона й дивить ся на того чортового Леоніда... Га?... Богато ви бачили, щоб з такими роззявленими ротами слухали ораторів... Ви гляньте... (повер-

таєть ся в бік голоса). Ач, як замерли... Ротами слова ловлять... А гарна каналська дівчина... Що гарна, то гарна!

ТРОХИМ. (Похмуро). Слухайте, Цінність Маркович...

ЦІН. МАРК. (Повертаючись до його). Слухаю, любчику.

ТРОХИМ. Я в справі з побігом не хочу брать участи...

ЦІН. МАРК. (Здивовано). Отсе маєш! Се ж через що саме?

ТРОХИМ. Не можу.

ЦІН. МАРК. (Зтурбовано). Ну, слухайте, радість моя, не вигадуйте ви чорт-батька-зна чого. Чого ж ви не можете?

ТРОХИМ. Не можу! Тільки ви не думайте, що я боюсь... (Ходить по полянці. Раптом зупиняєть ся). Ну, слухайте, щоб ви чого не думали, я вам скажу прямо, чорт вас побери: ревную! От і все. (Ходить знов).

ЦІН. МАРК. Кого? До кого?

ТРОХИМ. Марусю до Леоніда.

ЦІН. МАРК. Ну, слухайте, серце, се — причина, яку я б не зважив ся в протокол засідання записати...

ТРОХИМ. Може быть, може быть...

ЦІН. МАРК. Так пересилить же можна себе, любчику!

ТРОХИМ. (Зупиняючись). Не можу. Пробував. Ревную до того, що голова кружить ся... Не то що алегорія, а от прямо таки крутить ся тай годі... От так звідси (показує на низ живота) якась хвиля як посуне, так аж туман в очах...

Знаю, — дикість прадідів, некультурність, ну, не можу... Не можу!.. Буває, що схопив би її й його і зубами порвав би на шматки. І аж гарчав би... Не можу, говорю вам, нароблю дурниць... Каються самі будете... Замість в стіну, візьму й шпурну у їх бомбою. Найдіть когось инчого на моє місце...

ЦНН. МАРК. Голубчику мій! Я розумію ваше становище, але ж ви самі добре знаєте, що нема нікого. Та ще на ваше місце. Не всякий з сим любить діло мати. Се раз. А друге, що просто нема нікого. Після розгрому вашої організації треба було з мікроскопом розшукувати вас. Один, два й уже. Ну, хто може? Леонід? Ну, його треба насамперед самого підвести до стіни, підперти його, щоб вітер не звалив, а тоді вже хай пуска бомбу з рук.

ТРОХИМ. Михайло міг би.

ЦНН. МАРК. Михайло, серце, жонатий чоловік. А лучше мені мати діло з бригадою холостих жандармів, ніж з одним жонатим товаришом... Йй богу! До речі і Леонід жонатий, хоча тут... Ну, та не важно... Ні, любчику, Михайло не годить ся. Він до того ще й робітник. Як щось станеть ся з ним, покине нам жінку з трома дітьми... Не талія! Пересильте ви себе... Закрутїть віжки на руку і...

ТРОХИМ. Ні, не можу! Боюсь... Хай тоді ні вона ні він не беруть участи...

ЦНН. МАРК. Ну, а хто?

ТРОХИМ. Замість Леоніда — Оксана, а замість Марусї... (мовчить).

ЦНН. МАРК. От бачите: а замість Марусї

вже й нема нікого... А Оксана знов з шестимісячною дитиною... Ні, голубе, плюньте, не псуйте справи... Тут же, серце, все таки ходить про волю дванадцяти товаришв... І се ж треба подумать на худий кінець... Га?.. Та потім... Чекайте! Та звідки ви знаєте, що вона любить Леоніда? Вона вам сама казала?

ТРОХИМ. Ні, не казала, але...

ЦН. МАРК. (зрадівши). Не казала? Хо! Так чого ж ви тут...

ТРОХИМ. Але я сам бачу.

ЦН. МАРК. Ну, любчику, се — не глагол! Се — не глагол! Ви іменно той, що ні чорта не може побачить. Іменно, радість моя, не той... А от я бачив, що вона як раз не любить Леоніда... Як раз се саме я бачив... А що хочете знать, то іменно вас вона любить.

ТРОХИМ. Ну, се вже ви той...

ЦН. МАРК. Правда! Правда, голубе. Я навіть здивувався, як ви сказали, що ревнуєте. "От, думаю собі, ідіот... (ви вибачайте, се ж я про себе так думав) от, думаю, халява, дівчина з ним така мила, весела, оченята сміють ся, грають, горять а він ревнує..." Та до кого ще? До Леоніда! Ну любчику, ви таки ні чорта не бачите. Прямо таки ні чорта тай годі!

ТРОХИМ. (Мякше). Ну, розкажіть ви кому іншому...

ЦН. МАРК. Ні, голубе, се вже ви розкажіть і іменно кому іншому, а не мені. І розкажіть, наперед узнавши, довідавшись, а не те, що так... Треба все своїми власними руками обмацать, своїми очима обдивитись, а тоді купувать. От

трохи зараз скандала не зробили... Ну, подумайте самі, як би ви засвистіли, або закричали, що вона не так говорить, як би ви обидили дівчину, яка, може вас любить! Що б, ви думаєте, дуже до серця їй припали б за се? Ех, народ! “Леоніда любить”. А вона як що вже істинно сказати, може, нікого ще не любить, бо вона — Жанна д’Арк. От що!... Ага! добре, що згадав. Слушайте, серце: вона неодмінно хоче взяти на себе “функцію” кидання під стіну. Неодмінно треба одговорити її від сього. Вона подвигів шукає. Чудово. Тільки не треба, щоб сі подвиги були смішні. А крім того, вона ще може попусувати всю справу: бомби до стіни не донесе, розірветь ся у неї в руках, її к лихій годині пошматує і весь побіг провалить. Треба їй говорити, що вона призначена для іншого. А поки що вона своєю красою не одне ще пролетарське серце зворушить. Погано тільки, що де-які серця занадто вже ворущать ся. Ну, та де ліс рубають, там і тріски летять. Так от, любчику, майте се на увазі, як будемо сьогодні рішати справу. А сьогодні треба неодмінно все скінчити. Публіка в тюрмі хвилюєть ся, жде, може дурниць накоїти. І самі ви будьте хорошим, не гальмуйте справи. Центральний Комітет доручив мені сю справу і я мушу її довести до хорошого краю. Не кладіть же мені свині голубе, і самі себе не ставте в смішне становище...

ТРОХИМ. Слушайте, тільки, будь ласка, нікому нічого про се... Я вам, як відповідальному організаторови сказав, щоб не думали чого... Се мое інтимне жите і я не хотів би, щоб...

ЦІН. МАРК. Я розумію, я розумію, будьте спокійні...

ТРОХИМ. А потім... Ви — справжній Цінність Маркович... Як се у вас по торговому усе, математично. “Треба держать її на сій мрії, бо се для нас корисно”... Може, й корисно, не знаю, тільки я вам не ручаюсь за себе. Накипить, скажу всю правду і каюк. Не обіцяю. Не можу підраховувать. Ніколи не торгувавсь і торгуватись не буду.

ЦІН. МАРК. Невже не торгувались? (Сміється). Ех ви, дворянчики! Ну, а як ви думаєте, через що Леонід більше подобається Марусі? Га? (Трохим мовчки дивиться на його). Ну, от розміркуйте, через що? Так бог дав? Га? Того, любчику, що Леонід уміє торгуватись. “Накипить і всю правду скажу”. Ех, ви! Їй ваша правда потрібна, як сироті трасця. Ви їй дайте ту цінність, що дає Леонід, от тоді й сторгується. Дайте їй любов до її високої душі, не кажіть, що вона програму перебріхує, от і побачите... Жите, любчику, базар. Хочеш бути багатим? Виходь з товарами, торгуйся, обмінюй, рости, сам давай і у других бери. А як сам не маєш ні чорта, то й візьмеш чорта пухлого. Так було, так буде до кінця віку.

ТРОХИМ (лягаючи на траву). Слухайте, ви вже написали свій курс торгової філософії?

ЦІН. МАРК. Ні, ще не написав. Ще не написав. Часу нема. От як ще трохи повозюсь з такими організаціями, як ваша, та попаду в тюрму, от тоді вже напишу, неодмінно напишу. Ну, говоріть: будете стріють дурниці? Ідете на

побіг?

ТРОХИМ. Та чорт вас бери, іду!

ЦІН. МАРК. Ну, от, так би й давно. Вчить вас пістолетів, треба. От ви прийдіть до мене вільним часом, я вам прочитаю лекцію своєї філософії, може, не таким диким будете...

ТРОХИМ (сміючись). Е, ні! Я вже лучше другу бомбу підку кидать...

ЦІН. МАРК. А розум...

За сценою раптом оплески. Цінність Маркович і Трохим разом озирають ся.

ЦІН. МАРК. (придивляючись). Скінчила, чи що?.. Ні, щось дуже швидко... Щось сталося наче... Чи не істерика? З нею се може бути... Іде сюди, лице незадоволене, знервоване...

ТРОХИМ. З Леонідом...

ЦІН. МАРК. Да, щось говорять... Горяче... Дивно. Щось трапилось. (Серйозно й послішно до Трохима). Ну, так слухайте, любчику, значить, ідете? Чуєте?

ТРОХИМ (дивлячись в лісок, неуважно). Чую. Щось справді сталося. Робітники дивлять ся їм вслід...

ЦІН. МАРК. Да, да... Тільки слухайте сюди: Марусі бомби ні за що не давать. Чуєте?

ТРОХИМ. Розумієть ся.

ЦІН. МАРК. Потім зараз же тут в ліску треба обсудить, як бути з тюремними. Їх обовязково треба завтра ж сповістити про день. Не пізнійше.

ТРОХИМ. Як що ми щось вирішимо.

ЦІН. МАРК. Треба вирішити, треба! От я тільки боюсь, що не можна буде завтра спові-

стить їх. Побачення тільки по пятницях, значить ще чотири дні. Почтою не можна... Ех, біда!.. (Тихійше). Ну, так, любчику, не стройть дурниць! Чуєте?

ТРОХИМ. Та добре.

Входить хутко Маруся; за нею Леонід. Маруся — дуже гарна, молоденька дівчина, з великими, натхненими очима. Дуже нервова, нездержана. Говорить іноді піднятим тоном, високим стилем, особливо як хвилюється. Леонід — худощавий, з блідо-матовим лицем, трохи згорблений; невеличка гарна борідка; короткозорий, носить пенсне, яке часто витирає, кліпаючи очима. Часто має вигляд здивований; надто коли сердить ся.

МАРУСЯ. Не вірю! Не вірю!.. І я вас прошу, лишть мене одну! Я не можу!..

ЛЕОНІД. Але ж, Марусю, се просто чудно... Хіба ж можна так?

ЦНН. МАРК. Що таке? Що там сталося?

ЛЕОНІД. Товаришка посередині перервала свою промову і пішла...

ЦНН. МАРК. Через що?

ЛЕОНІД (мнучись). Я, право, сам не знаю... Робітники дуже вражені...

ЦНН. МАРК. А ви їх так і покинули? Ідть же швидше назад і заспокойте їх. Скажіть, що товарищі зробилося погано, що вона спочине і зараз прийде.

МАРУСЯ (сівши на траву під деревом, нервоно). Я не прийду більше!

ЦНН. МАРК. (моргаючи Леонідови). Ідть, ідть, любчику... Товаришка заспокойть ся... Я їй скажу пару солодких слів...

МАРУСЯ. Я хотіла б зостатись сама.

ЦІН. МАРК. (киваючи Леонідови). Ідїть, ідїть. Та й ви Трохиме... Ідїть, заспівайте з ними щось... А мені треба з товаришкою дещо конспіративно побалакати.

ЛЕОНІД (помалу йде, за ним Трохим, озираючись на Марусю).

ЦІН. МАРК. (присідаючи коло неї мягко). Я на одну хвилиночку. Маленька справа єсть. Тільки, може б ви мені сказали все таки, що там у вас вийшло? Га?

МАРУСЯ. Вийшло те, що я більше ніколи не буду промовлять перед масою!

ЦІН. МАРК. То ж чого так?

МАРУСЯ. Бо мене не слухають.

ЦІН. МАРК. Вас не слухають? Вас? Е, моя хороша, се вже ви вередливі дуже...

МАРУСЯ. Вони не слухають, вони дивлять ся на мене! Вони красу мою слухають. (Поводить плечима і закриває лице руками). І се сказав робітник! Робітник!

ЦІН. МАРК. Який робітник? Що сказав?

МАРУСЯ (зриваючи руки, з обуренем). О, проклята краса моя! Я ненавиджу її від всієї душі!

ЦІН. МАРК. Та за віщо, голубонько? Що вона зробила?

МАРУСЯ. Вона зробила те, що я не можу бути вільною. От що вона мені зробила. Вона скрізь мішаєть ся. Скрізь, скрізь! Я не вірю людям через неї. Що-б я не сказала, щоб я не зробила, я ніколи не знаю, чи так, чи не так, бо завжди для всіх се гарно. А гарно через те, що я сама гарна. А потім... се прямо нестерпимо,

всі закохують ся, всім зараз моя краса в очі падає. Ні один чоловік не любив мене, а тільки прокляте тіло, красу мою, будь ти проклята! У мене нема ні приятелів, ні друга... Або закохані, або вороги... Жінщини ревнують, а мужчини закохують ся...

ЦІН. МАРК. Ну, вже ж не так, щоб усі...

МАРУСЯ. Усі! Всі! Я ще ні одного не бачила, щоб не спробував хоть залищитись до мене. Революціонери теж. Я думала перше, що революціонери не такі, але... бачу...

ЦІН. МАРК. Моя хороша! хіба ж уже революціонери вроді тих овиней, яким не дано у небо дивитись? І революціонери — чоловіки. Краса для всіх краса...

МАРУСЯ. Ну, нехай, коли я була "там" серед тих. Нічого дивного, коли юнкери говорять компліменти гарненькій панночці... Їм більше нічого робить. Але тут.

ЦІН. МАРК. Ви, серце, перебільшуєте. І огорчаєтесь. Щоб потішить вас, я вам скажу, що не всі у вас закохані. Перед вами аз єсмь перший, що хочу від вас тільки прекрасної душі вашої. Чого так дивитесь? Правду говорю.

МАРУСЯ. А як би я запроувала вам обняти вас, поцілувать, милувать? Ви відмовились би?

ЦІН. МАРК. (заміявшись). Бачите, люба моя, ласка людини, звичайно, є певна цінність, якою, так сказати...

МАРУСЯ. Ні, тут я не про ласку людини, не про душевну ласку говорю, а про ласку тіла, краси моєї...

ЦІН. МАРК. Бачите... Як вам сказати? Я, розумієть ся, відмовив ся б, бо... Ну, та причини не важно... Звичайно, відмовив ся б...

МАРУСЯ. Дивно. Ну, я вас слухаю далі.

ЦІН. МАРК. А далі ось яка річ. Ви сердитесь на свою красу. Скажіть, чи похвалили б ви того чоловіка, який сердив ся б на свій розум за те, що він у його є і що його люблять за його?

МАРУСЯ. О!.. Зрівняли!.. Се инша річ.

ЦІН. МАРК. Така сама, як і краса... Все — цінність. І краса, і розум, і травка, і книжка, і дерево... все цінність. І на вашому місці я навпаки, благословляв би свою красу... І не робив би так, як ви: не чіпляв би отсих незграбних кохточок на себе, отсього капелюшка старої дівки. Я знаю, ви се робите, щоб бути поганою. А сього не слід робити. Я б ще побільшив сю красу, начепив би тее-сее, там стьожечку, там бантичок...

МАРУСЯ. Ну, слухайте, мені ся розмова не подобаєть ся. Ви се можете говорити иншим, а не мені... (Обурено). Господи! І се говорить революціонер!.. А дух ваш де? "Бантичок"... Я бантичком понесу світ правди народу? Вся ціль наша, щоб людськість вийшла з рабства тіла, а ви кличете мене, підлягати йому? І народ... Ні! Революціонери, настоящі революціонери не такі! Не такі, не такі! Дух свободи, розуму править світом, а не ваш... "бантичок"!.. Да, я тепер розумію... Коли проводарі партії говорять так, то що дивного, що робітники теж... Коли я говорила промову, я чула, як один робітник прошепотів другому "оце ж тії очі, що душу віддав", чи щось вроді сього... Я зразу по-

кинула говорити і пішла...

ЦІН. МАРК. Через се?

МАРУСЯ. Да, через се. А тепер я бачу, що в партії мені робить не можливо. Або вийти і вернути ся до панства або знищити свою красу. Так — так! Не инакше. Я більше не можу!

ЦІН. МАРК. Слухайте, серденько, ви самі потім будете сміятись з себе... У вас нерви піднялись і вам здаєть ся усе таким страшним. Ви заспокойтесь, гляньте, яка краса круг нас... Невже й се треба нищити за красу? (Маруся робить нетерплячий жест). Ну-ну, я жартую... Тільки заспокойтесь і викиньте такі думки... Йй богу!

МАРУСЯ. (Гірко). О, не не бійтесь. В тому й річ, що в мене немає сил на се. Се можуть герої, а я... на великий жаль тільки подла буржуйка, якій страшно відрізати косу і облити лице сірною кислотою...

ЦІН. МАРК. Та на віщо ж, Миколо милостивий?!

МАРУСЯ. На те, щоб почувать себе людиною, а не лялькою, якою всі тішать ся і грають ся!

ЦІН. МАРК. Ну, й організація!.. Ну, знаєте що, видно моя філософія з вами не той... Лучше поговоримо про справу.

МАРУСЯ (на слові "справа" зразу повертаєть ся до його, робить ся уважною й навіть трохи несмілою). Я слухаю.

ЦІН. МАР. Справа, бачите, така... Справа з сим побігом.

МАРУСЯ (уважно). Да.

ЦІН. МАРК. Вона у нас може не вигорить...

МАРУСЯ. (Тривожно). Як? Через що? Прова-

лилось?

ЦІН. МАРК. Ні... А те, що люди починають вередувати... Наприклад, Трохим, відмовляється брати участь.

МАРУСЯ. Відмовляється? Він же ще сьогодні зо мною балакав і ми так сміялись, уявляючи начальника тюрми...

ЦІН. МАРК. А ось тільки що заявив мені, що не може брати участі... А ви ж знаєте, що він дуже цінна людина... Без його я не знаю, як ми будемо...

МАРУСЯ. Але через що ж?

ЦІН. МАРК. От тут то, моя любя, і єсть уся категорія... Як би ви спокійненько вислухали, що я вам скажу, я був би вам дуже вдячний...

МАРУСЯ. Я вас спокійно слухаю.

ЦІН. МАРК. Та воно правда... Хм! Так от, ба-чтите, він дуже ревнує вас до Леоніда...

МАРУСЯ. (Спалахнувши). Ну, от! От вам! От вам перший приклад! Та як він сміє!..

ЦІН. МАРК. От я ж казав... Подождіть. Ну, й народ же в сій організації!

МАРУСЯ. Так що ж йому треба? Щоб я його любила? Ну, коли йому так хочеться знати, то я таки люблю Леоніда. Да, да! От вам і йому! Можете се сказати. Люблю! Да! Бо се єдиний чоловік, який може бути високим, якому я вірю, якому не краса моя потрібна. І він не буде кидати товариського обов'язку через ревність. Фу, скотство!

ЦІН. МАРК. Так. Дайте ж мені вставить слово. Так от сей самий Трохим, виходить, ревнує.

МАРУСЯ. Я сьому не винна во всякому разі!

ЦІН. МАРК. Цілком признаю. Але річ не в тому. Річ в тім, щоб його вдержать і не дати пропасти справі...

МАРУСЯ. Я не розумію... Се таке, се таке... І се революціонер? Ізза ревности він жертвує свободою дванайцяти товаришів?! Але все таки я не розумію, через що жиди? Ревнує? Так нехай на мене сердить ся, а не на товаришів...

ЦІН. МАРК. Він, серце, не сердить ся, а не може... Се, розумієте, людина страшенно імпульсивна, з великими страстями. Дикий навіть трошечки. Закрутить йому в голові, і він же кине, плюне, пустить собі кулю в лоб, і вийде, ерунда, розумієть ся... Так от треба його заспокоїти... Чекайте! Не треба казати, що ви його любите, але не треба дратувать ревности. Сей час тільки, поки скінчить ся справа. А там хай собі ревнує на здоровля, се йому не пошкодить. Страждане від кохання — се ще біда не велика, а иноді навіть приємна.

МАРУСЯ. Що ж, значить, я повинна брехать йому? А як він спитає, я повинна говорити, що не люблю Леоніда?

ЦІН. МАРК. Е, що вас вчить! Жінка в сих справах, як каченя на воді, не вчившись, видержить надлежашу позицію. Хе-хе-хе!

МАРУСЯ. Я до таких жінок не належу.

ЦІН. МАРК. А ви спробуйте.

МАРУСЯ. Брехать я не вмю і не хочу. Ні, се пусте діло, я не хочу!

ЦІН. МАРК. От як ім ся брехня! Не в тім річ, що в хаті піч... Діло не в слові, а в тому, що з того вийде. Бува, що треба брехать. Не буде-

те ж ви жандармами правду розводять? Бре-шуть же лікарі хорим, щоб їм брехнею допомогти. От тут такий самий хорий. Поможіть йому і іншим. Єдине погане на світі — страждане, та й то часом приймають на себе менше, щоб уникнути більшого. А правда, брехня, се средство проти страданя. Одне средство тоді годить ся, а друге тоді. В даному разі ваша правда не годить ся, бо попсує справу. А брехня може. Будьте ж справжньою революціонеркою і принесіть у жертву колективности свою правду. Се є більша заслуга, ніж взяти і сказати йому, що не любите. Вибирайте, що важче, а не що легше, коли хочете накладати на свої плечі жертви. Ну, як? Згоджуєтесь?

МАРУСЯ. Добре. Я згоджуюсь.

ЦІН. МАРК. От і чудово! Я так і знав, бо ви — людина розумна. Ну, а тепер ще маленька умова: нічого про се нікому не говоріть. Добре? Навіть Леонідови.

МАРУСЯ. Але ж я можу Леонідови говоріть про своє відношене до його?

ЦІН. МАРК. Скільки хочете. Але нічого не говоріть про відношене Трохима до вас.

МАРУСЯ. Я не розумію, чого...

ЦІН. МАРК. Се, бачите... Перш усього, се Трохимова тайна, а друге, Леонідови буде се неприємно, він теж людина, буде теж ревнувать...

МАРУСЯ. Леонід? О, ні! За Леоніда будьте спокійні...

ЦІН. МАРК. Ну, хто його зна... Та раз він такий, так на віщо вам говоріть йому зараз? Пі-

дождіть, як скінчить ся справа. Бо я боюсь, що як Трохим тільки помітить, що Леонід знає і що ви самі розказали, то його дике самолюбіє таке накоїть, що і... говорить страшно. Ні, ви вже обіцяйте мені, що будете мовчать, хай я хоч з сього боку буду спокійний...

МАРУСЯ. Коли вам так., я обіцяю.

ЦН. МАРК. От і чудово. А я зараз постараюсь, щоб ви трошки побалакали з Трохимом до засідання... Се його заспокоїть. Ви посидьте тут, а я... (Повертаєть ся йти). А от і Леонід з жінкою ідуть сюди.

МАРУСЯ (швидко встаючи). З жінкою? Мені зараз дуже не хочеть ся стрічати ся з нею... Ходім звідси... (Поспішно іде в другий бік).

ЦН. МАРК. (йде за нею). Та чекайте, вона не кусаєть ся! Ну, й діла у сій організації! (Добродушно смієть ся).

Павза. Чути спів робітників. Зявляють ся Леонід і Оксана.

ОКСАНА (чорнява, бліда, не погана, з різко, сильно обведеним ротом). Розумієть ся, се вже смішно. Чого ж вона тікає? Ач як побігла! Сильні не тікають...

ЛЕОНІД (здивовано). Звичайно, тікатиме, коли ти з нею тримаєш себе так зважди, як... з ворогом...

ОКСАНА (зупиняючись). Слухай, Леоніде, мені страшенно надокучили твої нотації за сю панну...

ЛЕОНІД. Вона — товаришка...

ОКСАНА. Пора вже скінчить сю комедію... (Хвилюєть ся, закусує губу). Да! пора. Ти скажи ме-

ні, для кого й для чого ти називаєш себе моїм чоловіком?..

ЛЕОНІД (скидаючи пенсне теж хвилюєть ся. Здивовано і тихо:) У нас же дитина є...

ОКСАНА Ага!.. Але ти можеш називать себе батьком дитини, а не моїм чоловіком...

ЛЕОНІД (витираючи пенсне, глухо): Не треба говорити про се.

ОКСАНА. Ні! Пора скінчить. Се гидко. Ти мало не зомлів, коли вона викинула сю штуку. Ти сам себе перед всіма робиш лицеміром, називаючи себе моїм чоловіком і тут же упадаючи за другою. Се — гидко! Або ти любиш її, або мене...

ЛЕОНІД. Мені тяжко розлучатись з тобою...

ОКСАНА. Так... Значить... Хе! Ти хотів би її і мене? Губа не дура. Ну, тільки сей номер не пройде... Говори: ти любиш її? Говори прямо.

ЛЕОНІД (твердо глянувши на неї). Да, я люблю її...

ОКСАНА (криво посміхнувшись). Ну, от... От і все... Значить можна попрощатись і... все...

ЛЕОНІД. Подожди... Мені трудно сказати тобі... Ти прости мене, Оксано., але ти завжди... ти сама винна., ти завжди тягнула мене до землі, вниз...

ОКСАНА. Я тягнула? Чим?

ЛЕОНІД. Я не можу сказати... Ну, хоч би... любов твоя... така земна, плотська... Думаєш ти теж про все таке... домашнє... От сього в нас раз-у-раз сварки були... Ми не підходимо один до одного...

ОКСАНА. Я.. Моя любов плотська?.. Ти се

говориш? Ти, який вимучував мене своєю... плотськістю? Ти се смієш говорити?

ЛЕОНІД. Ти викликала в мені таку любов...

ОКСАНА. Ну годі... Можеш іти до тої, хай вона тебе тягне на небо... Тільки гляди: я два рази любить одного не вмію! З неба, звичайно, скоро на землю тікають...

ЛЕОНІД (посміхнувшись). О, про се не турбуй ся...

ОКСАНА. Цілком певний? Ну, лїзь на небо. Тільки гляди, не дуже високо залазь, вище падать прийдець ся... Гляди, щоб тобі не зістались "рожки да ножки" під духовним соусом із небесних розмов... Ха-ха-ха!.. Вона хоч і подвижниця, а з плоті зроблена, як і ми грішні смертні...

ЛЕОНІД. Оксано! Се ти говориш? Ти — благородна, розумна?

ОКСАНА. А ну вас к чорту? З вами, дійсно, пошлячкою станеш. Прощай... (Хоче йти). Ти коли забереш від мене свої річи?

ЛЕОНІД. Підожди, Оксано, я хочу...

ОКСАНА. Ні одної хвилини ждять не буду! Ні одної. Щоб сьогодні ж тебе не було. Івашка ти можеш бачить, коли схочеш, а... жить ми не будем... Прощай. (Хутко іде).

ЛЕОНІД. Оксано. Дай же мені сказать.. Що ж се таке? (Спішить за нею).

Весь час за сценою чулись співи, то змовкали, то знов починаючись новою піснею. Співають якоїсь веселої. Чути ляскання в долонї, ухканя і ніби вибиване ногами по землі.

Чуєть ся вибух сміху і зтихає.

Виходять Маруся і Трохим.

МАРУСЯ. Я не виню вас... Тільки сим ви даєте оцінку самому собі. "Скажи, що любиш і я скажу, хто ти"... Я страшенно зтомилась... Сядемо? (Сідає).

ТРОХИМ (лягаючи біля неї, спираєть ся на лікоть і захоплено, не зводячи очий, дивить ся на неї).

МАРУСЯ. Не дивіть ся так...

ТРОХИМ. Чому?

МАРУСЯ. Я не люблю...

ТРОХИМ. Я инакше не вмію дивитись на вас... Безумно хороша! Безумно прекрасна моя!

МАРУСЯ (строго.) Трохиме! Я що сказала вам?

ТРОХИМ (винувато, зігхнувши). Не буду...

МАРУСЯ. Можна ж здаєть ся, і так посидіть з товаришом.

ТРОХИМ. Та... звичайно...

МАРУСЯ. Тільки не треба строїть таких кислих мін... Я не люблю... Чуєте?

ТРОХИМ. Ви зовсіма нашими як з товаришами сидите?

МАРУСЯ. (Здивовано). Звичайно... А як-же инакше?

ТРОХИМ (дивлячись у землю). І з Леонідом?

МАРУСЯ. Леонід такий-же товариш, як і всі... Слухайте, ви вже балакали рішуче з вартовим?

ТРОХИМ. Уже...

МАРУСЯ. Він згоджуєть ся? Да?

ТРОХИМ. Да...

МАРУСЯ. Серйозно? Як я рада! Ви молодчи-

на Трохимчику!

ТРОХИМ. Дайте нагороду за се.

МАРУСЯ. Яку?

ТРОХИМ. Руку.

МАРУСЯ. Наті! (простягає руку).

ТРОХИМ (хапає, жалуче цілує).

МАРУСЯ (вириваючи). Так не треба... Пустіть. Чуєте, Трохиме? Пустіть...

ТРОХИМ. Не пущу, не пущу...

МАРУСЯ (хвилюючись). Пустіть... Я сього не люблю...

ТРОХИМ. Через що? Через що?

МАРУСЯ. Мені буває негарно... Пустіть... Ви завжди заражаєте мене чимсь поганим... Чуєте, Трохиме?

ТРОХИМ (мовчки цілує руку).

МАРУСЯ. Трохиме! Я буду сердитись...

ТРОХИМ. Я безумно люблю вас... Ну, трошечки посидьте так... Ну, трошечки... Свята, прекрасна!.. (впливаєть ся в руку).

МАРУСЯ. (Посидівши непорушно, тихо гладить другою рукою його голову). Ну, годі вже... Буде, Трохиме...

ТРОХИМ (жагучим шопотом). Ще трошки, ще трошки... Благаю. (Підсуваєть ся ближче, обома руками обхоплює її руку).

МАРУСЯ (хвилюєть ся). Трохиме!.. Не треба...

ТРОХИМ. (Ще підсуваєть ся, цілує руку вище, коло ліктя). Ще трошки, ще трошки...

МАРУСЯ (безсиліє, часом заплющує очі). Трохиме...

ТРОХИМ. (Ще підсуваєть ся, притуляє лице до її плеча, цілує). Ще трошки, ще трошки... (Весь час

дихає все важче й важче).

МАРУСЯ. (Все більш і більш безсиліючи, машинально): Трохиме... Трохиме...

ТРОХИМ. Ще трошки, ще трошки... (Обнімає за стан і жагуче пригортає до себе, хоче поцілувати в лице). Кохана! Доро...

МАРУСЯ (стрепенувшись злякано відпихає). Трохиме! (Хутко встає, важко дихаючи).

ТРОХИМ. (Понуро сидить).

МАРУСЯ (одривасто, змуро). Ви хочете.., щоб я з вами навіть не балакала?

ТРОХИМ. Простіть...

МАРУСЯ. Ідіть покличте Марковича... Я хочу йти до дому...

ТРОХИМ. Зараз... (Встає, винувато нерішуче). Ви сердитесь на мене?

МАРУСЯ. Ідіть, ідіть...

ТРОХИМ. Ну, чим же я винен, що безумію?.. Я дурію при вас... Не сердьтесь. Ну, посміхніть ся. Я буду знать, що ви не сердитесь і... І світ, Марусю, переверну догори ногами! Як табуретку! Йй-Богу!

МАРУСЯ (слабо посміхнувшись). Без ригача?

ТРОХИМ. Без... без соломинки! Одною радістю своєю. Ех, Марусю!.. (Чухаєть ся). Ну, йду! Ех. (Швидко йде в ліво).

МАРУСЯ (ходить по полянці, потім сідає там же і понуро дивить ся в одну точку, часом глибоко зітхаючи).

З права виходить Леонід і пильно, як всі короткозорі, придивляеть ся до Марусі. Підходить ближче.

МАРУСЯ (озирнувшись, радісно, як дитина). Леоніде! (Простягає руки).

ЛЕОНІД. Що, моя діточко?..

МАРУСЯ. Як я рада!.. Як я рада!.. Сядьте коло мене... Дайте мені вашу руку... От-так...

ЛЕОНІД. Що з вами, Марусік мій? Га?.. Чого хвилюєтесь? Все те саме?.. Да? Не треба, не треба хвилюватись... (Ніжно гладить її руку).

МАРУСЯ. Ні.. Так... Я скучала за вами... Мені так гарно, спокійно — спокійно з вами... Я нічого не боюсь з вами...

ЛЕОНІД. Правда?.. Діточка зо мною нічого не боїть ся?.. А промову свою зопсувала? Га?.. Ах, ви ж...

МАРУСЯ. Знаєте, коли ви так зо мною говорите, мені вже стає соромно за свої думки... І стидно, що я зробила сьогодні... Робітники будуть незадоволені, правда?..

ЛЕОНІД. Ні... Розуміть ся, було-б краще, як би ви скінчили. Ну, та Бог простить на сей раз... А вони вас так люблять, що все простять... Вони занялись тепер іграми... Нічого...

МАРУСЯ. Правда? Спасибі... І ви не сердитесь на мене? Не сердьтесь... Ви — мій єдиний...

ЛЕОНІД. (Тихо). Я тільки що балакав про вас з... товаришкою Оксаною...

МАРУСЯ. З... "товаришкою"?

ЛЕОНІД. Да... Ми розійшлись... Я сказав, що люблю... другу і ми попрощались...

МАРУСЯ (тихо). Я бачила, як ви йшли...

ЛЕОНІД. Ми чесно розійшлись і тепер підем ріжними шляхами...

МАРУСЯ (Стискає його руку й потуплюєть ся). Який ви... чистий... чесний...

ЛЕОНІД. Тільки, щоб діточка любила мене

хоч трошечки... Тоді ми з нею так заживемо що й... Любить дїточка? Любить?

МАРУСЯ. Люблю.

ЛЕОНІД. І вірить у мене?

МАРУСЯ. І вірю.

ЛЕОНІД. Глибоко-глибоко? До самих темних куточків ясної душі своєї? Ясної, прозорої, благоуханної душі своєї? Так, дитинонько?

МАРУСЯ. Так, так... (Пригортаєть ся до його).

ЛЕОНІД. Ну, значить, нам тепер море по коліна, море зла і страданя. Правда? Ну, скажи...

МАРУСЯ. З тобою... Ах, Лесніде, я не така хороша, як ти думаєш... Я — погана... Але я буду тепер страшно хорошою... Я з тобою почувую себе такою чистою, спокійною. Я себе дитиною просто почувую... А я — не дитина...

ЛЕОНІД. Ой? Моя дїточка не хоче быть дитиною? Ні, "будьте як діти"... Ах, се велика істина... Але не всі навіть діти бувають дїтьми. І не треба боятись быть дитиною... Не треба мій Марусік.

МАРУСЯ. Я не боюсь... тільки... Ну, нічого... Значить, ти тепер будеш сам жить?

ЛЕОНІД. Ні не сам... (Дивить ся на неї).

МАРУСЯ (здивовано). Не сам?

ЛЕОНІД. Ні... З одним своїм товаришом, любим, дорогим... З одним своїм найвірнійшим товаришом, як що він, розумієть ся, схоче... дати мені се щастя... (Дивить ся на неї).

МАРУСЯ Ах!.. (Змішуєть ся). Мені зовсім в голову не приходило... Я якось...

ЛЕОНІД. (Пригортає її, озирнувшись). Марусік не хоче? Не хоче, малюсенький?.. (Цілує її руку).

МАРУСЯ. Ні, але я...

ЛЕОНІД. Дорога моя! Єдина, бажана... (Пригортає дужче, цілує щоку, важко дихає, зазирає в очі). Марусік!..

МАРУСЯ. (Обережно визволяючись, з маленькою нїяковістю) не треба, любий... Тут видно...

ЛЕОНІД. (Жалуче, шопотом). Жіночко моя, кохана!

МАРУСЯ (визволяєть ся і встає. На лиці якась легка здивованість, хмурість, нїяковість)

ЛЕОНІД. Куди ж ти? Куди, діточко?

МАРУСЯ. (Поправляючи капелюх). Нікуди... Я так...

(Мовчане).

ЛЕОНІД (подивляючись на неї тихо). Тобі неприємно?

МАРУСЯ (прудко сідаючи коло його, пригортаючись). Не треба любий, так... Добре?.. Мені з тобою так спокійно, а коли ти такий... мені се неприємно...

ЛЕОНІД. Неприємно того, що діточка хвилюєть ся?

МАРУСЯ. Ні.., я не хвилююсь.. Я з тобою не хвилююсь. І мені тим паче неприємно, що в наші чисті відносини входить... се... у тебе... Не треба більше... Да?..

ЛЕОНІД. І коли ми будем жить разом, то й тоді теж не треба?..

МАРУСЯ. Хіба так треба жить разом? Хіба так не гарно? (Згадавши). І крім того я тепер ні за що не можу... Ні за що!..

ЛЕОНІД. Чого так?

МАРУСЯ. Так... Я не можу сказать... Потім,

потім.

ЛЕОНІД. Тайни від мене? Діточка не довіряє мені?

МАРУСЯ. Ні... Ах, ні!.. Але... Се не моя особиста тайна... Ну, ради Бога, не треба питать мене... Потім, через тиждень я все скажу... І потім ось ще що: ми не будемо виказувать наших відносин перед всіма, особливо перед Трохимом... Добре?

ЛЕОНІД. Перед Трохимом? Чудно...

МАРУСЯ. Ах, Боже... Ти не віриш мені?

ЛЕОНІД. Але чого ж “особливо”. Я вірю, але, згодь ся сама, що се трохи дивно, через що “особливо перед Трохимом”...

МАРУСЯ. Ну, так... Ну, так треба... Мені від сього теж важко але... Ну, дивись на се, як на жертву... а жертва не в тому, що легко, а що важко...

ЛЕОНІД. Не розумію... “Жертва”... Правда, тобі так весело з Трохимом буває, що, може, не хочеть ся рвать з ним відносини... От так весело смієтесь..., що... Я, розумієть ся, не знаю... Може, се жертва й велика... Але перед любовию...

МАРУСЯ. Гослоди?... Ну, я не можу сказать... (Рішуче). Не можу! Се жертва вищому... боротьбі..., але не... (Встає). Он ідуть уже Трохим і Маркович... Не треба сердитись на мене... Га? (Зазирає до його). Я страшно люблю тебе... Ну? Я потім все скажу... Хіба не можна повірить моему слову?

ЛЕОНІД. (Натягнуто засміявшись). Ах, тиж моя подвижниця хороша! (Встає). Ну, хай буде жертва... Значить, на “ви”? Добре...

МАРУСЯ. Дякую...

Цінність Маркович і Трохим.

ЦІН. МАРК. Ну, любчики мої, до справи, до справи. (Пильно оглядає усіх). Щоб не вишукувати конспіративних квартир, давайте зараз тут обмірковуємо одне маленьке питанечко... Як ви на се, Марусю? Не дуже зтомились? Се забере не більше пяти хвилин...

МАРУСЯ. Я нічого не маю проти, хоч і десять. А чи стомилась я, чи ні, се не важно для справи...

ЦІН. МАРК. Ви — ідеал товариша, як звичайно. Ну, а ви панове?

ЛЕОНІД. (Задумливо ходить по полянці). Я нічого не маю проти. Я слухаю.

ТРОХИМ (лягаючи на траву). Слухаєм!

ЦІН. МАРК. Так, от, перш усього, така річ. Публіка в тюрмі дуже хвилюється, ждучи від нас звістки. — Ми таки здорово затягнули... — У їх уже все наготовлено. По першому знаку нашому вони підпоюють дозорця, вяжуть і виходять у двір. А тут уже наша справа. У нас з надвірнього боку вартовий уже підкуплений. Значить, той, що з середини погине... Ну, тут уже... Але ми не можемо нічого робити, поки не настане черга нашого вартового. Розумієте? А се, здається, буде днів через три — чотири... Не раніше. Вони тим вимагають, щоб дали їм динаміту і вони самі зірвуть стіну, але се — дурниця, розуміється. Їх переловлять зараз же усіх і тим все скінчиться. Крім того, телер передасть у тюрму динаміт ніяк неможливо. Неможливо абсолютно. От-така, любчики, історія. Ну, так

от, виходить діло таке, що їх треба неодмінно заспокоїть і сповістить, що у нас теж усе наготовлено, тільки чекаємо дня, заткнуть рота і покласти у будку. Инакше, ми засуджуємо його на каторгу. Ну, та Трохим се знає. Правда?

ТРОХИМ. Знаю. Ми з ними уже навіть умовились як се найшвидче зробити. Веселий парнишка. Хоче навіть в партію вступить.

ЛЕОНІД. (Саркастично). А гроші все таки бере?

ТРОХИМ. (Холодно). Ну, так що з того? Хіба всякий зараз же стає свідомим і готовим на каторгу йти за партію?

ЛЕОНІД. Ну, та я думаю, що і в партію таких суб'єктів приймать не можна. Раз він зрадив там, то й нам зрадить. Аби ті більше дали.

ТРОХИМ. Ви мелете дурниці...

ЛЕОНІД. Ви самі мелете дурниці. Не розуміючи, що людина, яка...

ЦІН. МАРК. Ну, хлопці, хай йому біс, се до діла не стосуєть ся. Факт той, що він нам помагає. Зараз тільки про се йде мова.

ТРОХИМ. Ні, досадно, що зараз же, як тільки...

МАРУСЯ. Ну, Трохиме, дайте ж говорити про справу!

ТРОХИМ. (Зиркає на неї. Нахмурюєть ся).

ЛЕОНІД. Я пропоную вибрать председателя, щоб самі не балакали.

ТРОХИМ. Ви так само говорили, як і я.

ЛЕОНІД. (Сухо). От і для мене, значить, треба...

МАРУСЯ. Цінність Маркович за председателя.

ЦНН. МАРК. Добре? (Озираєть ся на Леоніда і Трохима). Ну, так я беру собі слово. Значить, панове, перша справа — то довідатись точно у нашого вартового, коли його черга. Се найкраще взяти Трохимови.

ТРОХИМ. Беру. Сьогодні взнаю.

ЦНН. МАРК. Так. Далі друга. Узнавши, треба завтра же сповістити тюремних.

МАРУСЯ. Завтра нема побачень.

ЦНН. МАРК. Я знаю. Але се треба зробити неодмінно. Я пропоную товарищі Марусі піти завтра до тюрми і добитись побачення з Петром.

МАРУСЯ. Та мене ж не пустять.

ЦНН. МАРК. Вас пустять, другу ні, а вас пустять.

МАРУСЯ. Я згоджусь іти, тільки не розумію, чого мене, а не другу. Я думаю, що се однаково для їх.

ЦНН. МАРК. А я думаю, що не однаково. А як не пустять, то треба якось передати записку, а краще всього на словах. Треба уникати всяких писаних документів. У нас там багато знайомих уловних, вас там люблять, маршом стрічають навіть, ви швидше можете се зробити, ніж хто другий.

ТРОХИМ. Правильно.

ЛЕОНІД. Нічого правильного нема. Прошу слова...

ЦНН. МАРК. Будь ласка.

ТРОХИМ. То ж то.

ЛЕОНІД. (До його). Не ваше діло! Предсідатель може робить мені замічане...

МАРУСЯ. (Починає здивовано поглядати на Леоні-

да).

ТРОХИМ. Я ніяких замічань вам не роблю.

ЛЕОНІД. (Здивовано). Не робите? Мені се по-
добаєть ся...

ЦН. МАРК. Ша, киндер!.. Леоніде, за вами
слово.

ЛЕОНІД. (Сердито). Я находжу, що пропози-
ція товариша Марковича не видержує крити-
ки. Перш усього, є інші, які теж ходять на поба-
чення до наших...

ТРОХИМ. (Нетерпляче). Та вам же говорить
ся...

ЛЕОНІД. (Скипівши). Прошу не перебивать!
Я вас не перебивав!

ТРОХИМ. Ні, ви мене перебили!

ЛЕОНІД. Се вже називаєть ся нахабство!

МАРУСЯ. Леоніде! Що з вами?!

ТРОХИМ. Ну, ви з виразами будьте обереж-
ні! Бо я...

МАРУСЯ. Ну, годі! Я іду завтра. Питане скін-
чене. Значить, що передать? (Леонід зхвильовано
ходить по полянці).

ЦН. МАРК. Передать день. Се найголовній-
ше. І передайте так, як і весь час: мама твоя
хора, консіліум призначено на такий то день,
день побігу. Потім, як що зможете, не забудьте
нагадать їм що вони повинні розділитись на дві
групи, одна біжить в ліво, друга в право. Їх бу-
дуть піджидать постові — товариші. А головне,
хай не забудуть, що ми кидаємо тільки після
третього куплету "Сбейте окуви". Не раніше.

ЛЕОНІД (хмуро). Три куплети довго. Се так
нерви вимотає і в їх і в нас, поки той там про-

співає всі три куплети...

ТРОХИМ. Нічого подібного... (До Цін. Марк.)
Прошу слова, председатель, бо ви здаєть ся спе-
ціально для мене вибрані... Так от співатиме о-
дин з нетікаючих, з другого коридору. Поки во-
ни звяжуть дозорця, спустять ся, відімкнуть
двері... Я думаю, що сього навіть мало...

ЛЕОНІД. Прошу слова. Вони можуть почать
співать, як звяжуть уже.

ТРОХИМ. (Сердито). Слухайте, товаришу,
перш усього, вже так умовлено і переменять,
значить плутать. А потім, я не розумію, що за
манера чіпляти ся до всього...

ЛЕОНІД. (Здивовано). Чіплять ся? Ну, виба-
чайте, коли хто чіпляєть ся, то во всякому разі
не я...

ЦІН. МАРК. Ну, хлопці...

МАРУСЯ. (Пильно погляда на Леоніда. Зітхнувши).
Ну, добре! значить, після третього куплету
“Сбейте окупи”. Так. Далі?

ЦІН. МАРК. А тепер ще одне... Рішуче при-
значить, хто кидатиме. Є двоє кандидатів: Тро-
хим і Маруся. Я, розумієть ся, стою за Трохима.

МАРУСЯ. Через що?

ЦІН. МАРК. Через те, що Трохим, товариш-
ко, лучше се зробить... Ми всі розуміємо і при-
значаємо вашу... ну, як би сказать? ну, вашу
готовість, але... для чого тратить чиясь жите,
коли можна без сього обійтись...

МАРУСЯ. Я не розумію, через що тратить?
Я теж, як і Трохим, упражнялась і вмю кидать...
Ми разом кидали і, розумієть ся, він дужче мо-
же кинуть, але... У мене не така слабка рука! Ви

подивіть ся... (Простягає руку і здавлює кулак).

Всі сміють ся, кождий з відтінком свого настрою.

МАРУСЯ. (Ображено). Я не розумію, що тут смішного... Ви не вірите?

ЦІН. МАРК. Ми віримо, але думаємо, що у Трохима все таки трошечки дужча... Ні, люба товаришко на сей раз ви вже уступіть Трохиму... Йй-Богу. Трохим вам колись уступить ся...

ЛЕОНІД. Да, я теж думаю, що тут нічого балакати, справа цілком ясна. Се бере товариш Трохим.

МАРУСЯ. Я проти.

ТРОХИМ. А я за.

ЦІН. МАРК. Ви обое не маєте голосу. А ваші два голоси за Трохима. Таким чином, за Трохимом...

МАРУСЯ. Що ж?.. Я корюсь постанові...

ЦІН. МАРК. І чудово! І чудово! (Потирає руки). В сей час і навіть раніше за сценою чути спів робітників. Чути, що вчать пісню "Слава нашим козаченькам"...

ТРОХИМ. (Встаючи). Се всі справи?

ЦІН. МАРК. Та так що всі... Про всякі деталі ми маємо ще час побалакати... Револьвери переховані?

ТРОХИМ. Переховані.

ЦІН. МАРК. Всім хватає?

ТРОХИМ. Всім. Ще зайві zostали ся.

ЦІН. МАРК. Чудово. Потім, панове, я пропонував би всіх втікачів везти просто на вакзал і брать білети до перших станцій. Не забудьте Трохиме пашпорти... А то як раз...

ЛЕОНІД. (Дивлячись в ліво). Михайло і ще двоє чогось ідуть сюди... За ним вся масовка... Вроді

депутації...

Всі озирають ся.

ЦН. МАРК. Да, що там скоїлось... Ну, так, здаєть ся, поки що все... І так, зачиняю зібране...

ТРОХИМ. Депутація, здаєть ся, мирного характеру.

МАРУСЯ. Да.

ТРОХИМ. (Кричить). А що таке, Михайло?

ЦН. МАРК. Таємно мовчать... Щось секретне і торжественне...

ТРОХИМ. Дівчата, щось ніби несуть... Що таке, Михайле?

Входить Михайло і двоє робітників. За ними дівчата. Далі вся масовка, яка на сцену не виходить. На всіх лицах радісно-лукавий вираз.

МИХАЙЛО (урочисто підходячи до Марусі, конфузить ся і соромливо посміхаєть ся). Е... е... Так що, дорога наша товаришко! З доручення всіх товаришів я... Воно, конечно, я говорить не вмію, но... Так от, значить, ми вам вінок сплели... Се від нашого гуртка, з котрим ви, прекрасно так займаєтесь...

З МАСИ. І від нас. І від нас...

МИХАЙЛО. (Строго назад). Тихо! Я ще ж не скінчив! І від усіх товаришів, котрі..., значить сьогодні тут зібрались... Як, конечно, ви наш оратор і первая красавиця, то просимо прийнять у свою честь і нам не відказать потому ми усі вас любим і... От і все... (Озираючись до дівчат строго). Давайте вінок! Швидче!

(Одна з дівчат скидає хустку з вінка, який держала у руках і подає Михайлови, конфузливо посміхаючись).

МАРУСЯ. (Радісно зворушена). Йй-Богу, я не за-
служила... Але мені дуже приємно... Я дуже дя-
кую...

МИХАЙЛО. (Піднімаючи вінок в гору). Позволь-
те надіть вам... Шляпочку скиньте, а то не ю-
ректненько так...

МАРУСЯ. (Скидаючи брилик). Я, право, мені.
так...

ЦІН. МАРК. Йй-Богу, вони не погано приду-
мали! Накажи мене Бог, остроумно!

МИХАЙЛО. (Надіваючи вінок на голову Марусі).
От... (Відступаючи назад з гордістю). Се наш гурток
придумав! (Швидко озираючись до маси). Урра!!

МАСА (з захопленем). Урра!!

ЦІН. МАРК. Йй-Богу. Урра!

МАРУСЯ. (Радісно сконфужена). Я йй-Богу, не
знаю...

ЛЕОНІД. (До неї). Ну? Я вам не казав?

ТРОХИМ (з німим і хмурим захватом дивить ся на
неї).

МИХАЙЛО (робить знак робітникам. Всі стихають
і чекаючи дивлять ся на його). Ш-ш! (Змахує рукою,
як хормайстер). Раз-два!

(Хор співає):

Слава!

Слава нашій Марусеньці!

Слава!

Слава нашій Марусеньці,

Доні України,

Слава нашій товарищі!

ЦІН. МАРК. (З захопленем). Браво! Йй-Богу,
браво! (Сам співає і притоптує ногою). Вашу руку,

товариш-оратор! Слава! (Бере її під руку і веде в лїво крізь масу, співаючи).

МАРУСЯ (ясно озираючись до Леонїда, радісно посміхаєть ся).

ТРОХИМ (ревниво слїдкує за ними і теж помалу посуваєть ся за всіма).

• Хор, співаючи, вертаєть ся в лїсок.

(КІНЕЦЬ ПЕРШОГО РОЗДІЛУ.)

РОЗДІЛ ДРУГИЙ.

Тюрма. Задня стіна сцени уявляє надвірню двохповерхову стіну тюремного будинку з низькими, широкими ворітьми в ній. Стіна будинку займає половину задньої стіни сцени. На другій половині видно високий, тюремний мур, за яким видніють ся інші будинки тюрми. Права стіна сцени уявляє також стіну тюрми, загнуту глаголом. В ній на два поверхи вікна з ґратами. В нижнім поверсі, видно, ніхто не живе, бо вікна забиті дошками з середини, а на верхнім — вікна очинені і за ґратами видно людські обличчя. Над ворітьми також два заґратованих вікна і також — обличчя арештованих. Ворота з фірткою в одній половині; фіртка з вовчком. Біля воріт будка вартового. Під правою стіною звривень з вікнами першого поверху зроблена лава, на якій сидять чекаючі побачення міщани, селяни і т. и. публіка. Пози різні: задумливі, понурі, нудьгуючі. Одалік від усіх стоїть Д а м а в т р а у р і з дочкою. Недалеко від неї дві панички з папунками в руках. Під вікнами стоїть Я в д о х а, жвава молодиця, з хитрими, веселими очима.

В 5-ім вікні (рахуючи з ліва на право) видно звішену на двір руку і чути пісню:

Отця я зарезав,
Мать свою убив,
Старшую сестрицю
З ружа я застрілив,

Погиб я бідняжка
Погиб я навсїгда
А год за годами
Проходять літа.

2-е ВІКНО (над ворітьми). Ну, а Мося де Яв-
дохо!

ЯВДОХА. Що?

2-е ВІКНО. Де Мося?

ЯВДОХА. Еге! Мося... Цинтує в Умані!

2-е ВІКНО. Та бре? За що?

ЯВДОХА. За стукали...

2-е ВІКНО. Жовті?

ЯВДОХА. А-то-ж.

2-е ВІКНО. Жаль. Богато?

ВАРТОВИЙ (високий, хмурий, лице зтомлене, сі-
ре). Довольно разгварювать. Одойді, молоди-
ця...

ЯВДОХА. От уже й "одойді". І поговорить з
земляками не можна.

3-е ВІКНО. А ти, молодице, йди до нас, тут
лучше поговоримо.

З вікон регіт.

4-е ВІКНО. Е, ся не піде, вона — не проста;
у Сквирі по наймах служила.

ЯВДОХА. А ти мовчи там!

2-е ВІКНО. Третя камера!

3-е ВІКНО. Што таке?

2-е ВІКНО. До Чмиха його шмара прийдуть
сьогодня?

3-е ВІКНО. Прийдуть.

2-е ВІКНО. Скажи, щоб нові стрічки прине-
сла.

3-е ВІКНО. Харашо.

ВАРТОВИЙ. Говорю, доволньо розговарювать. Слиш! А то січас визову помошника.

2-е ВІКНО. Мовчи, масалка! Мовчи та диш. Я плював на тебе й на твого помошника разом з твоею бабушкою. Чув?

ВАРТОВИЙ. Смотри, щоб на себе часом не плюнув у карцурі...

2-е ВІКНО. Та невже? От рушив розумом, як здохле теля хвостом. Придумав!

ВАРТОВИЙ. Говорю, замовкни там!

1-е ВІКНО (меланхолічний, поважний бас). Земляк!.. А слиш, земляк!.. Мовчи брат... Йй Богу, мовчи, подумують, хоч що ти розумний.

Сміх. Публіка шопочеть ся й поглядає на вікна. Вартовий хоче щось сказати, але очиняєть ся фіртка і звідти виходять трое жінок і один чоловік. За нами висуваєть ся голова дозорця й викликає: — Галасенко Марія, Антип і Софія Скряги, Євдокія Голка. На свіданіє! З лави й з купи вихоплюють ся викликані (між ними й Явдоха) і спішать до воріт. За ними сунуть і инчі. Товплять ся у фіртку. Пані в траурі з дочкою теж підходять туди: “Ой, не давить” — “Та вспієте” — “А мені нема, господин надзиратель?” — Подождьош”!

3 ВІКОН. Скорей, бабо, скорей, а то не пустять!

— Тю-тю-тю!

— Куди Голка, туди й Нитка...

ВАРТОВИЙ. Перестань там кричать! А то я, брат, як крикну, так тобі заціпить.

3-е ВІКНО. Та ну?! Васька, слихав?

2-е ВІКНО. Слихав, та так спужав ся, що аж ноги мені вивенуло пятами назад.

Сміх у вікнах і серед публіки.

ВАРТОВИЙ (рішуче прямує до дзвінка біля воріт).

З ВІКОН. Тю-у! Тю-у!

— Вернись, куме, шило з-заду!

ВАРТОВИЙ (дзвонить. І потім зхвильовано, хму-ро ходить під стіною).

З вікон свист і крики:

— Тю-у, тю-у!

— Потягни мертвого татарина за ніс, гад ти смердючий!

— Ах, ти ж сука козотопська! Подожди ж ти! Ті, що вийшли з побачення, зупиняють ся і, уклоняючись до вікон кричать:

— Прощайте!

З ВІКОН. Прощайте, не минайте. Приходьте, частійше, ми вам квартиру приготуєм.

! — Кланяйтесь тьоті, хай сидить без заботи. Відчиняєть ся фіртка, виходить Помічник начальника тюрми (немолодий; жовті, нафарблені вуси до гори). Звернувшись до вартового:

— Что здесь?

В вікнах зразу стихає.

ВАРТОВИЙ (витягуючись). Кричать, ваше благородіє... І виражають оя. Он тето окно і то... другое...

2-е ВІКНО. Ваше благородіє! Не верьте... Это он первый выражаеть ся на нас...

ПОМІШНИК. Молчать! Сойди с окна! Если еще раз визовет меня, всю камеру разсажу по темным карцерам!

Як тільки з'являєть ся в фіртці Помішник, Пані в траурі з

дочкою швидко підступає до його. Підходять також дві панночки.

ПАНІ В ТРАУРІ. Послушайте, господин смотритель!

ПОМІЩНИК (холодно). Я уже вам сказал, сударыня, что я — не смотритель... Странно!

ПАНІ В ТРАУРІ. Извините. Я к вам с тем же. Это же жестоко, наконец...

ПОМІЩНИК (хоче сказати). Виноват...

ПАНІ В ТРАУРІ. Всяким мужикам ворами можно иметь свиданія, а мне... Я приехала за пятьсот верст, у меня муж умер...

ПОМІЩНИК. Виноват...

ПАНІ В ТРАУРІ. Это безчеловечно, жестоко!.. Вы его схватили, засадили в эту ужасную тюрьму и теперь еще не разрешаете с родной матерью увидеться... Я губернатору жаловаться буду...

ПОМІЩНИК. Судариня...

ПАНІ В ТРАУРІ. И говорю вам, что он не виноват... Он не может быть виноват... Я вам представлю все доказательства, что он...

ПОМІЩНИК (нетерпляче). Боже мой! Да говорю же вам, что возьмете разрешение в Жандармском Управлении и мы дадим вам свиданіе... Странно! А затем, сегодня день свиданій уголовных, а не политических...

ПАНІ В ТРАУРІ. Но поймите же, то он не может политическим! Я же вам представлю все доказательства и вы увидите...

ПОМІЩНИК. Очень может быть, очень может быть... Но это вы в Жандармское Управление...

ПАНІ В ТРАУРІ. Но вы дайте мне сегодня свиданіе. Я не могу ждаты... У меня расходуы... Ну, хоты один час!..

В вікнах фиркаюты від сміху.

ПОМІШНИК. Сударыня, здесь свиданія даже законныя не более пятнадцаты минут. Возьмите розрешеніе (повертаеться йти).

ОДНА З ДВОХ ПАННОЧОК. Господин Зеленскій!

ПОМІШНИК (озираючыся, нетерплаче). Чты угодні?

ОДНА З ДВОХ ПАН. Ну, разрешите же передаты белье. Ведь это смешно!

ПОМІШНИК. Не могу, не могу... Сегодня нет политическых передач. Принесите в пятницу.

ОДНА З ДВОХ ПАН. Но я сегодня уезжаю. Человек третью неделю без белья...

ПОМІШНИК. Но не могу же я для вас нарушаты инструкцію!

ПАНІ В ТРАУРІ. В таком случае дайте мне эти пятнадцать минут... Я согласна...

ПОМІШНИК. Я ни одной минуты не могу вам даты. Я не имею права! Слышите: я права не имею на это!

ПАНІ В ТРАУРІ. О, Боже! Ну, хоты скажите ему, что приехала к нему несчастная мать его, чтобы он знал...

ПОМІШНИК. И этого не могу! (Роздратовано). Не могу, не могу, не могу! (Швидко повертаеться й зникає в фіртї).

ДВІ ПАННОЧКИ (стискаюты плечима шепчуты ся й нерішуче відходять).

ПАНІ В ТРАУРІ. О!..

ДОЧКА її. Идем, мама.

ПАНІ В ТРАУРІ. Нет, я буду здесь стоять, пока они меня не пустят! (Витирає хусткою очі й відходить до лави, на яку й сідає з дочкою)

2-е ВІКНО. Ну, що, масалка, помоглось? Пожалівсь?

ВАРТОВИЙ. Поговори ще там! Слихав, що говорив помошник?

2-е ВІКНО. Слихав, тільки гляди, щоб мій карцур на тебе не окошив ся.

3-е ВІКНО. Васька! Гляді, наша барипня — красавиця їдьоть!

2-е ВІКНО. Та бре Де?

3-е ВІКНО. А он по дорозі.

2-е ВІКНО. Міне не видно.

3-е ВІКНО. Січас повідіш. Клич скорей певчих до вікна.

Чути глухе гуканє. В вікнах зявляеть ся багато облич.

Чути: — Верно!.. Она.

— З кавалером.

— Она повсїгда з кавалерами.

— Конешно. А ти ж думав как?

— Шо ж вона сьогодні? Політіканам сьогодні свіданій нету.

— До тебе в гості. Скучала.

— А ти мовчи! Про кого халяву роззявив? “У гості”. Ти вперьод умий ся, щоб про нейо говорить.

2-е ВІКНО. Федька! Дальоко?

3-е ВІКНО. Не, січас будет тут.

Публіка теж озираеть ся й дивить ся на дорогу.

ВАРТОВИЙ. Не разговаруй!

2-е ВІКНО. Ну, брат, тепер уже ти не разговарюй. Ти знаєш, хто січас сюда їдють? Думаєш губернаторь? Нет, брат, баришня наша їдють! Слихав?.. Федька, далеко?

3-е ВІКНО. Січас... Можна начинать. Начинай!

З ВІКОН дружно вибухає спів:

Гей, не дивуйте, добрії люди,
Що на Вкраїні повстало,
Там за Дашевим під Сорокою
Богацько ляхів пропало.

і т. д.

По дорозі з'являєть ся Маруся з Леонідом. Вона привітно, весело, хитає головою до вікон і прибавляє ходи. Озираючись до Леоніда:

— Тільки не треба бути таким хмурим... Дāju тобі слово, що не через те, що у мене є щось з Трохимом. Мені тільки... Ах, Боже!..

З ВІКОН після співу:

— Драсте, баришня, драсте!

— Баришня, драсте! З тим днем, що сьогодні!

МАРУСЯ. Драстуйте, драстуйте! Дякую... Я вам табачку принесла. (Піднімає й показує пакуночок). На ваші камери.

З ВІКОН. Спасіба, баришня!

— Покорнейше благодарим.

— От баришня, так баришня!

2-е ВІКНО. Баришня, подойдїть ближче, нам не видно вас. А то, їй богу, спать не буду, ежелї не повидю вас... Ближче, ближче... До воріт... От, так. Драсте вам! Как драгоценное здоровячко ваше? На свіданїца прийшли? Сьгодня для

політики, баришня, нету, — сьогодні для нас, фатових...

МАРУСЯ. Я знаю. Мені треба побачить жєниха.

2-є ВІКНО. А ви позовіть Помошника, баришня. Он пустить.

3-є ВІКНО. Не пустить. Не помагаєть ся.

2-є ВІКНО. Пустить! Ви толькі попросіть його любезно, так от, щоб я слободи не імел, как пустить.

3-є ВІКНО. Не пустить, сучій нос.

ПАНІ В ТРАУРІ (підходячи). Вы хотите на свиданіе? Не пускають. У меня здесь сын. Вы к жєниху? Не пускають. Разрешеніе, говорят... Грубыє такіє... Приехала, думала, хоть увижу. Вы подумайте, это столько расходов. Пока это разрешеніе...

2-є ВІКНО. Верно, баришня: зовіть помошника, пустить!

ВАРТОВИЙ. Ну, довольню вам! Одойдіть, баришня, не помагаєть ся в разговорі з арештантами распространять ся...

МАРУСЯ. Та я ж трошечки, землячок... Я раз-у-раз балакаю з ними... Вони од сього не повтікають.

3-є ВІКНО. Он думаеть, шо йому тут не прийдють ся сидіть. Попадьош і ти, брат...

ВАРТОВИЙ. Ну, попаду чи нет, а ти як попав, то сиди там... Одойдіть, баришня.

МАРУСЯ. Куди ж я одійду? Ех, ви — нєласкавий!

ВАРТОВИЙ (ніяковістю). Так нам же приказано, баришня! Як би ето од міня, так хоч до утра

разговарюйте сібе...

МАРУСЯ. Вам нічого не буде, а я скажу, що ви запрешали, а я не слухалась. Мене за се посадять сюди, а ви будете сторожить мене. Добре? А тепер ідіть собі погуляйте.

ВАРТОВИЙ. Ех, їй Богу!

2-е ВІКНО. Верно, земляк. Іди, братуха, погуляй і не обижай нашої баришні...

ВАРТОВИЙ. Я їй не обижаю, тільки ж как не полагаєть ся так я ж не могу...

3-е ВІКНО. Пойді, лїйді, мілий челаєк, погуляй, їй Богу!

ВАРТОВИЙ (чухаючись й, озираючись на ворота, відходить).

МАРУСЯ (швидко в гору до вікон). Слушайте сюди!

2-е ВІКНО (так же). Слухаєм.

МАРУСЯ. Передайте па політїчеський коряус в чотирнадцяту камеру першого корридору... Чуєте?

2-е ВІКНО. Чуємо, чуємо.

ЛЕОНІД (що задумливо хмуро ходив окремо, як тільки зачув таємну розмову Марусі з вікнами, швидко підходить до неї й щось шепоче, докірливо хитаючи головою і показуючи очима на публіку).

МАРУСЯ (винувато хитає головою. Потім до вікон). Я потім скажу... Добре? зараз покличу Помошника. Часовой!.. Земляк!! Подзвонїть Помошника.

ВАРТОВИЙ. Всьо рамно, баришня, не пустять, туг уже он — вони просили ся... Я подзвонить можу, только щоб на мене помошник не сердив ся. (Дзвонить).

МАРУСЯ. Не бійте ся, я скажу, що я попрохала вас.

Підходить Пані в траурі з дочкою і дві панночки.

ОДНА З ПАННОЧОК. Вы все таки думаете добиваться свиданія.

МАРУСЯ. Конечно. Я ничем не рискую.

ДРУГА ПАННОЧКА. Не дадут, нужно разрешение. Мы белье хотели передать и то не хотят. В пятницу.

МАРУСЯ. Я знаю.

2-е ВІКНО. Нашой баришні без разрешенія дадут. Не внивайте баришня!

МАРУСЯ (з ласкавою посмішкою). Спасибі, я не вниваю.

Входить Помішник. Зобачивши його Пані в траурі зараз же поспішно виступає наперед і хоче щось сказати

ПОМОШНИК (обурено). Вы опять? Но это же невыносимо, наконец! Двадцать третий раз я вам говорю, что не могу! Не могу, понимаете вы это или нет?! Человеческим языком говорю вам, это же...

ПАНІ В ТРАУРІ. Позвольте, я вам ничего еще не сказала.

ПОМІШНИК. Но я вижу, что скажете!

МАРУСЯ. Простите, господин Зелинский, это я вас просила... На одну минутку...

ПОМІШНИК (озирнувшись до неї, зразу проясняється). Ах, это вы!.. Як вашим услугам! Чем могу служить?

МАРУСЯ. Видите ли... Я, право, не знаю... У моего жениха... Вы его знаете?

ПОМІШНИК. О, помилуйте, еще бы!

МАРУСЯ. У него опасно заболела мать...

ПОМІШНИК. Ах, скажите... Как печально!

МАРУСЯ. Да... Но положеніе ея ухудшается еще тем, что сын ничего не знает об этом... Сознаніе этого отнимает у нея последнія силы... Положеніе просто ужасное!..

ПОМІШНИК. Да, да, я вас понимаю... Но чем я могу...

МАРУСЯ. Видите ли, я хотела вас просить, нельзя ли мне хоть на две минуты свиданіе с ним?

ПОМІШНИК (безпомічно разводячи руками). К великому моему огорченію, не могу, никак этого не могу... Вот эта дама и девицы просили уже... С удовольствіем сделал бы это для вас, но право, не могу. В пятницу...

МАРУСЯ. Ах, в пятницу уже поздно будет... Она хочет, чтоб ему было известно, что у нея в четверг консилиум будет... (З широкую разпукою). Но что же я, Господи, должна делать тепер?! Ведь вы поймите, что я никак не могу так возвратиться. Я обязана передать ему! Во что бы то ни стало! Господи! Что же мне делать?!

ПОМІШНИК. Хм!.. Да, это... А знаете, что мы зделаем? Давайте, я сам передам ему это! Так и быть уж...

МАРУСЯ. (Радісно). Правда? О, как я вам благодарна!

ПОМІШНИК. О, что там!..

МАРУСЯ (поспішно). Так вы, пожалуйста, передайте ему так: мама опасно больна, консилиум будет в четверг... Пусть приготовится ко

всему. В день консилиума я еще раз прийду... Если меня не будет, значит, консилиум отложен на другой день... Вы не забудете? От души благодарю вас!

ПОМІШНИК. О, за то, что у вас появилась улыбка, я готов, кажется... Впрочем...

МАРУСЯ. Но вы не забудете? Нет?

ПОМІШНИК. О, помилуйте! Слова, которые выходят из прекрасных уст, никогда не могут быть забыты. Консилиум будет в четверг. Пусть приготовится ко всему. Мы в этот день будем иметь удовольствие видеть вас у наших мрачных стен, хе-хе-хе! Если же не будет, то... увы! Верно все?

МАРУСЯ. Верно. Спасибо!

ПОМІШНИК. Не огибт. Так я сейчас прииду вам сказать...

ПАНІ В ТРАУРІ. Господин смотритель!

ПОМІШНИК. (Сухо). Я вже вас просил не называть меня так. Я — не смо-три-тель! (Привітно посміхнувшись до Марусі). Сію минуту!

ПАНІ В ТРАУРІ. Господин... (Помішник хутко входить в ворота). Но это же возмутительно! Другим так сейчас же все можно, а я должна целый день стоять. Идем, Зина! Я буду жаловаться губернатору! (Обурено одходить і зникає з дочкою по дорозі. За нею помалу йдуть дві панички).

З ВІКОН. Розсердилась баринька: бач вора́м всяким дають а їй не дали.

— За 500 верст приїхала, а два дні в номері пожить боїть ся... Сволоч!

МАРУСЯ (Підходячи до Леоніда, з захватом). Леоніде! Як чудово! Як чудово!.. Я просто не

ждала... Сам пішов. (Леонід хмурий). Леоніде! Ну, не треба ж бути таким...

ЛЕОНІД. (Рішуче). Скажи: ти мені скажеш, чого ти так вразилась тим, що Трохим бачив, як я цілував тебе. Останній раз тебе питаю, Марусю.

МАРУСЯ. Господи, Леоніде! Тут же зовсім не місто й не час для таких розмов. Я потім... Зараз не можу.

ЛЕОНІД. Ні, я хочу зараз... Я теж не можу... Я мушу все знать... А на місці мені плювать. Я перед всім світом, на улиці, перед отсими заявлю, що люблю тебе. Бо люблю. Але люблячи, хочу, щоб не тільки твої очі й губи були мої. Я хочу, щоб душа, розумієш ти, душа твоя була вся моєю, без секретів, тайн, Трохимів і т. п.

МАРУСЯ. (Сумно). Ти ревнуєш...

ЛЕОНІД. Ні, я не ревную, а люблю. Ревнують самці-звірі, вроді Трохима твого, а я хочу, щоб мій найближчий товариш відносивсь до мене, як до товариша... А раз ти любиш Трохима, то, розумієть ся, мої претензії...

МАРУСЯ. Господи!.. Ну, що мені робить? Ну, не можу я тобі сказати нічого... Я слово дала... Але я люблю тебе, тільки тебе.

ЛЕОНІД. Але-ж тобі неприємно, було, що Трохим бачив?..

МАРУСЯ. Мені і зараз се неприємно... Страшенно неприємно! Я навіть боюсь... Ти бачив, яке у його страшне лице було, бліде, перекошене?.. Ах, як би тут швидче... Я страшенно боюсь, що... Тільки ти не думай нічого... Я молю те-

бе... Ну, повір же ти мені...

2-е ВІКНО. Баришня!.. Баришня!

МАРУСЯ (озираєть ся). Що?

2-е ВІКНО. Єжелі помошник буде ругать ся, що ми співаєм, так ви за нас заступіть ся, а ми вам любимую вашу заспіваєм. Харашо?

МАРУСЯ. Добре, заступлюсь. (Відвертаєть ся). Вони страшенно милі... Ну, Леоніде, не треба быть таким...

ЛЕОНІД. Ні, Марусю... ти любиш Трохима, його здоровля, красу... Да, да, тільки ти саме сього не помічаєш...

МАРУСЯ. Леоніде! Ну, не правда-ж се! Неправда, неправда!

З вікон тихо співають:

“Ревуть, стогнуть гори-хвилі

В синеснькім морі,

Плачуть, тужать козаченьки

В турецькій неволі...”

ЛЕОНІД. Неправда? Ти се щиро говориш?

МАРУСЯ. Ну, чим я можу доказать тобі? Чим?

ЛЕОНІД. Чим? (Павза). Будь мєю жінкою... Тепер же, сьогодні...

МАРУСЯ. (Сумно). Ти хочеш сього?.. Добре. Тільки не тепер... Потім... Після побігу...

ЛЕОНІД. Чого ж після побігу?

МАРУСЯ. Так... Я хочу, щоб ми чистими пішли туди...

ЛЕОНІД. Се правда?

МАРУСЯ. О, боже! Ти навіть сьому не віриш!..

ЛЕОНІД. Я вірю... Прости мене...

Мовчанє. Обое задумливі.

З вікон співають:

Гей, ви хлопці-запорожці
Сини вольной волі,
Чом не йдете визволяти
Нас з тяжкой неволі...

МАРУСЯ. (Задумливо). Як вони гарно співають... Страшенно люблю сю пісню... Уявляєть ся Турція, козаки в пліну, море... Запорожці були справжні герої...

ЛЕОНІД. (Тихо). Марусю!

МАРУСЯ. Що, Леоніде?

ЛЕОНІД. Я прийду сю ніч до тебе... Я не можу... Я хочу мать певність зараз... Мене мучить... Я не можу...

З фіртки виходить Помішник. Зачувши спів, задирає голову й кричить:

— А это что такое? Прекратите! Часовой, ты за чем смотришь? А вы, мерзавцы, я вам сейчас...

МАРУСЯ. (Поспішно). Господин Зелинскій, господин Зелинскій! Подождите, подождите! Это я попросила их спеть, я ужасно люблю, когда они поють, не ругайте их. А часовой совсем не виноват. Ей богу, это я виновата, ругайте меня...

Публіка привітно посміхаєть ся, дивлячись на Марусю.

ПОМІШНИК. Ну, положим, часовой виноват, — он не должен допускать пенія. Впрочем, конечно, если вы просили, то ничего неть удивительнаго, если он забыл свои обязанности. Если уж я забыл... Ну, порученіе ваше испол-

нил... Вы уж пеняйте на себя, — я в точности передал ваши слова; он так побледнел, что я хотел уже доктора звать.

МАРУСЯ. Побледнел? Бедный! Но я тоже не виновата. Во всяком случае, я вам очень, очень благодарна...

ПОМІШНИК (галантно). Я весь к вашим услугам. Так в четверг вы снова к нам? Очень приятно... Ну-с, мне нужно на свой пост, я сегодня дежурный... Всего прекрасного! (піднімає картуза і приємно похитуючись іде до воріт).

2-е ВІКНО. Спасіба, ваше благородіє!

ПОМІШНИК. За что это?

2-е ВІКНО. А за баришню нашу.

ПОМІШНИК. А вам то что? (До Марусі). Слышите?

2-е ВІКНО. А это, ваше благородіє, наша баришня.

МАРУСЯ. Да! Я и забыла. (Біжить до помішника). Передайте, пожалуйста, для этих камер вот этот табак.

ПОМІШНИК. Такаб? Хм!.. Ведь это нелегальщина?.. А?.. Хе-хе-хе... Ну, Бог с вами, так и быть уже, совершу еще одно преступление. А они обожают вас, хе-хе-хе!

МАРУСЯ. Да, мы — друзья.

ПОМІШНИК. Это — очень трогательно. Передам, передам... Только, слышь, вы там? Молчать обо всем, как камни! Поняли?

2-е й 3-е ВІКНА. (Радісно). Понялі, ваше благородіє. Спасіба! Покорнейше благодарим!

ПОМІШНИК. То-то же!.. До приятного свиданія!

МАРУСЯ. До свиданія! Спасибо!

ПОМІШНИК (з приємною посмішкою зникає в фірті).

2-е ВІКНО. А що, видіте, баришня, ми вам не говорили? О, он такой, що хлебом не корми, а только; щоб красива баришня любезное слово сказала...

З'являється Трохим. Іде швидко, поспішно. Напружено шукає очима. Губи тісно, понуро стулені. Зобачивши Марусю, підходить й одривисто задихано говорить:

— Добре що застав... Мені треба вас... Два слова.

МАРУСЯ. (Трохи злякано й зхвильовано дивить ся на його). Добре.

ТРОХИМ (одвівши на кінець кону, глухо). Ви вже передали в тюрму?

МАРУСЯ. Уже.

ТРОХИМ (закусивши губу, якийсь мент мовчить). Ну, все одно! Не мое діло. Я тільки от що хотів сказати: я завтра в вечері виїжджаю з города і брати участи в сій справі не можу. А тепер прощайте! (Хоче йти).

МАРУСЯ (вражено). Чекайте, як же так? Я ж передала уже, що в четвер.

ТРОХИМ. Як знаєте. Я не можу. Чуєте: я не можу, не маю сил.

МАРУСЯ. Се через те, що ви сьогодні бачили?

ТРОХИМ. Я се бачив завжди і тільки ідіот проклятий... Ні, краще прощайте... Краще прощайте, говорю вам, бо може от тут же зараз

трапитись нещастє...

МАРУСЯ. Ні, ні... Подождіть... Що ж се?.. Се помилка... Се...

ТРОХИМ. Яка помилка? Де? Навіщо ви знов брехать?.. Навіщо ви брехали мені? Навіщо?

МАРУСЯ. Коли? Як?

ТРОХИМ. Тоді, коли дозволяли руки цілувати вам. Для чого? Для чого ся брехня?

МАРУСЯ. Я вам сим не брехала! Неправда!

ТРОХИМ. А чим? Значить, все таки брехали?.. Ні, лучше прощайте... Лучше...

МАРУСЯ. Чекайте, я не можу!.. Ви не маєте права тепер виїзжать... Ви їх погубите... Я вас молю... Я все...

ТРОХИМ. Плювати! Все одно... Я теж погибаю... Ох, ідіть собі, ідіть швидше!.. (Зриваєть ся з місця й біжить по дорозі в город).

ЛЕОНІД (хутко підходячи). Що тут було? Що він тобі сказав?

МАРУСЯ. Все пропало! Все пропало тепер!.. Боже, що ж мені робить?! О, проклята краса моя! Проклята!

ЛЕОНІД. Та що таке?! Не кричи тільки так, усім чути...

МАРУСЯ. Трохим не буде брать участи...

ЛЕОНІД. Ну, так що? (Роздратовано). Я не розумію, чого з ним так панькають ся... Ну, не буде, так що з того? Другий буде на його місці...

МАРУСЯ. О, ні,ні!.. І все через мене! Все через мене... Я скрізь вношу нещастє своєю красою... скрізь. Се не перший раз... Ні, я — недостойна быть з вами. Я недостойна! Господи,

що ж я наробила! Що ж робить тепер? Що робить?

ЛЕОНІД. Та чого ж він не буде брать участи?

МАРУСЯ. Через мене, через мене!.. (Злісно, натхнено стріпнуввшись). Ні! Я знаю тепер! Да, я знаю... Леоніде! Слухай сюди: Ти любиш мене?

ЛЕОНІД. Господи, Марусю! Що з тобою?!

МАРУСЯ. Відповідай тут же, зараз: любиш?

ЛЕОНІД. Та я до муки, до болю люблю тебе, як...

МАРУСЯ. За красу мою?

ЛЕОНІД. Ах, дітко, та покинь ти свою красу! Хіба можна быть такою? Се — idee fixe твоя тепер. Не всі ж Трохими — звірі, єсть вище краси твоєї. І я люблю в тобі те, що вище краси, вище сього звірячого, говорю...

МАРУСЯ. Правда? Тоді не все пропало!.. Не все! В четвер буде! Я знаю тепер. Слухай: ти свідомо сказав? Ти подумав? Ти відумав ся у те, що ти сказав?

ЛЕОНІД. Ах, Марусю, що думать, коли я се занадто почуваю (показує на груди). Тільки заспокой ся ти. Що з тобою?

МАРУСЯ (жагуче, натхнено). Я вірю! Я вірю тобі! Дякую! Чуєш: я тобі страшно дякую!

ЛЕОНІД. Ти чудна. Що з тобою, що тут сталося, скажи ж мені!

МАРУСЯ. Ти завтра узнаєш... Завтра... Все, все узнаєш... Все буде по новому... Годі! Прощай!

ЛЕОНІД. Чекай, куди ж ти? Ми ж разом ідем...

МАРУСЯ (з пафосом маленьким). Ні, не треба,

Я боюсь. Я повинна бути сама. Прости мене... Нічого не думай поганого про мене... Вір і мені, вір своїй Марусі, вір, що вона теж може бути сильною і любить те, що вище краси! Прощай, не йди за мною. Я молю тебе! вір мені, як я вірю тобі. Ти побачиш! До завтра, єдиний мій! (Повертаєть ся і хутко з високо піднятою головою спішить по дорозі).

З ВІКОН. Баришня! Куди ж ви? Баришня!

МАРУСЯ (зулиняючись). Прощайте! Прощайте!

З ВІКОН. До свіданія! Приходьте скорей! До свіданія!

МАРУСЯ. Прийду! Прощайте!

З ВІКОН. Та как же ви без марша домой? Хлопці! Гей! Марш баришні!

МАРУСЯ. Дякую, дякую! Я дуже спішу!

З ВІКОН. А ми вам в ногу! Раз-два! Начинай! Співають 'Гей, не дивуйте"! Швидким темпом.

МАРУСЯ (хитає головою, озираєть ся до Леоніда, робить йому привітний знак рукою і з натхненим виглядом зникає по дорозі).

ЛЕОНІД (помалу, задумливо — понуро протираючи пенсне іде за нею).

З ВІКОН спів.

(КІНЕЦЬ ДРУГОГО РОЗДІЛУ.)

РОЗІЛ ТРЕТИЙ.

Трохимова кімната. Ліжко, стіл, умивальник, на гвіздках одежа. Шпалери й мебель поганеньких меблірованих кімнат.

ТРОХИМ сам. Ходить по хаті і, держучи в руках книжку, завзято-злісно повторяє:

— La vache — корова, la vache — корова, lievre — заяць, le lievre — заяць... (Зупиняється, дивить ся непорушно в одну точку; стріпується). La vache — заяць, la vache — заяць... Тю, чорт! La vache — корова, la vache — корова... (Читає). Корова і заяць паслись на луку. Ідіоти!.. La vache et... et... Щоб тебе чортяка взяла! (Зазирає в книжку) lievre, lievre, lievre!

Стук у двері.

ТРОХИМ. Ввійдіть! Le lievre — заяць, la vache — корова, la vache корова.

ЦІН. МАРК. (входячи швидко, нервово). Ну, слава Богу, застав. Де ви пропадали цілі сутки. Ви знайшли мою записку?

ТРОХИМ (похмуро). Знайшов. Le lievre — корова, le lievre — корова...

ЦІН. МАРК. (вливовано). Що ви?

ТРОХИМ. Нічого (читає). Корова і заяць паслись на луку”...

ЦІН. МАРК. Та що таке? Яка корова? Що ви

робіть?

ТРОХИМ. Учусь. Le lievre — корова... чи той... la vache — корова, lievre... Я вашу записку застав... Але як що ви по тому самому ділу, то прошу мені не перешкожать. Я їду за кордон і вчу французську мову. Можете судить мене, виключать, все, що хочете... La vache — корова, la vache — корова.

ЦІН. МАРК. Ні, в сій організації просто божевільні якісь? Божевільний дом, ви, любчики, чорт би вас усіх узяв! Він мову учить! Ну!?. Та знаєте що ви наробили своїм ідіотизмом?

ТРОХИМ. Прошу не лаятись. І не мішать мені, я нічого знать не хочу! Ля васге — заяць.., ія васге — заяць..

ЦІН. МАРК. Ні, се щось во всякому разі оригінальне. Побий мене сила божа, коли се хоч не оригінально. За розумність не відповідаю, але оригінально... (Рішуче). Ви знаєте, що наробила ваша Маруся?

ТРОХИМ. Не знаю! (Скажено). І знать не хочу! Чуєте ви, чи ні? Що вам треба тут з вашою Марусею? Ніяких Марусь я не знаю, щоб їх чорт побрав! Ну, що вона зробила? Що? Ну, говоріть! Говоріть!

ЦІН. МАРК. Ну, з вами багато не наговоріш...

ТРОХИМ (благаюче). Слухайте, Цінність Маркович, ви — хороший чоловік, я вас молю: дайте мені спокій хоч на тиждень! Присягаюсь вам, що я за себе не відповідаю, — от візьму отсю лампу і запустю вам в голову! Ради бога, пожалійте ви мене!

ЦІН. МАРК. Ну, се вже... Се вже... Вибачайте, я всяких людей бачив, а таких мені перший раз... (Рішуче). Слухайте сюди, дика людина ви. Слухайте: ви погубили Марусю. Чуєте? Марусю пропала. Нема Марусі.

ТРОХИМ (мовчки вражено дивить ся на його).

ЦІН. МАРК. Ага! Ви погубили її.

ТРОХИМ. Що ви мелете? Що таке?

ЦІН. МАРК. Таке, що попросітьесь з своєю Марусею, нема її. Годі. Нема. Чорт би вас усіх узяв... Чого дивитесь так?

ТРОХИМ (тихо). Я не розумію, що ви кажете.

ЦІН. МАРК. (злісно посміхнувшись). Ну, зараз зрозумієте. Ми у вас призначили останню збірку. Вони зараз ідуть сюди... (Ходить). Ах, ти біда моя! Я перший раз в своєму життю натрапляю на таку історію. Я перший раз розтертяв ся. Йй богу! Я всю ніч не спав. Накажи мене бог! Я не міг спати. Абсолютно не міг. А тут ще виявилось що вартового черга не в четвер, а в середу, завтра, значить. Прийшлось знов бігти до тюрми. І вас ще чортяка занесла кудись, думали, що арештували вже десь на вулиці. Прямо пекло. Леонід дурня стройть. Обоє, як божевільні якісь, обнімають ся, цілують ся, плачуть, очі блищать... Якесь пекло!

ТРОХИМ. Та скажіть же, що таке, я ні чорта не розумію. Що сталось? Хто обнімаєть ся?

ЦІН. МАРК. Зараз узнаєте... Почекайте... Будете мать ще приємність... Чорт би вас усіх узяв!..

Стук у двері.

ТРОХИМ (напружено дивить ся на двері).

ЦІН. МАРК. Ввійдїть!

Входять Оксана й Михайло.

ТРОХИМ (глибоко зітхає).

ЦІН. МАРК. А се ви? А ті йдуть?

ОКСАНА (з чудною посмішкою, в якій помітно і мстливу радість і досаду). Ідуть... Позаду.

ЦІН. МАРК. Так... Ну, Трохиме, підіть скажіть вашому Махтею, хай посторожить на улиці поки буде збірка. Живо! (Трохим помалу виходить). А ви, Михайле, що скажете? Ви яким способом сюди?..

МИХАЙЛО. Та я, бачите... Мені вас треба було... Так я до товаришки Оксани... (Мяеть ся)

ЦІН. МАРК. Нічогоїсінько, любчику, яє розумію, нічогоїсінько... Ну, от я тут... Що скажете? Ви швидше, бо я не маю часу... У нас тут зараз...

МИХАЙЛО. Та я бачите... Така, їй богу, історія, що їй говорить мені якось стидно... Канешно, що народ усе малообразований, малопопнятий... Ну, і той, канешно...

ЦІН. МАРК. Та в чому ж річ?

МИХАЙЛО. Та товаришка Маруся...

ЦІН. МАРК. Ну?

МИХАЙЛО. Вона вчора занімалась з нашим гуртком...

ЦІН. МАРК. Так... Ну?

МИХАЙЛО. Ну хорошо, занімалась... Нічого будьто... Хлопці ніби слухають. Не так, як повсїгда, ну, слухають... Ну, тіки ж пішла вона, як вони всі до мене "Передай у комітет, щоб дали другого інтелігента, не можем з нею занімать ся..." Всі в один голос...

ЦІН. МАРК. Чого ж то так? Що за єрунда?

МИХАЙЛО. Конешно, народ первобитний, некоректний... “Жалко, говорять, так жалко, що не можем прямо слухать...” Се, значить, що товаришка Маруся з собою зробила... “Хай, говорять, вона занімаєть ся з такими, що ще не бачили її...”

ЦІН. МАРК. Що за ерунда! Та ж нею так довольні були?

МИХАЙЛО. Та знаєте, конешно... Воно, положим, правда, що вона не дуже той... Ну, як раньше, так нічого, принятно було слухать, хоч ми вже все знаєм, що вона говорила... Ну тепер... Ну тепер... Жалко дуже...

ОКСАНА. Хм! (Голосно насміхаєть ся. Михайло й Цін. Марк. зиркають на неї).

ЦІН. МАРК. Погано... Ну, що ж робить... Скажіть, щоб почекали... Хутко найдуть сюди нові товариші, тоді якось зробимо...

(Входить Трохим і мовчки сідає).

МИХАЙЛО. Я для того й шукав вас., на роботу сьогодні через се не пішов... Шо, значить, неловко нам говорить їй, а в суботу у нас ятія... Так шо...

ЦІН. МАРК. Ну, добре... Ми подумаємо... Ви йдїть зараз, вам товаришка Оксана завтра все скаже, як і шо... А зараз ми дуже заняті...

Прощаєть ся і виходить.

ЦІН. МАРК. Бувайте. Так і скажіть.

ЦІН. МАРК. (до Оксани). А се, люба моя, дуже негарно, що ви привели його сюди... З такою конопірацією ми всі ввечері, завтра будемо там, де революціонеру негарно буває... Ви могли се все сказати самі нам...

ОКСАНА. Я рішить сама не могла, а він хотів зараз же знати... постанову. Потім я хотіла, щоб він се заявив сам, мені могли б ще не повірять...

ЦНН. МАРК. Ну, ерунда... Негарно, що все йде, так не конспіративно... А з сим гуртком... Я не знаю... Маруся так нервуєть ся зараз, що лучше б їй не йти завтра...

ОКСАНА. Ви хочете, мені її збуть? Ну, вибачайте... Мені нема охоти...

ЦНН. МАРК. Ну, Оксано, що за вирази?.. Я тільки боюсь, щоб в такому стані, як вона зараз, вона не наробила якихсь дурниць завтра... (Трохим пильно слухає, хоче щось сказати).

ОКСАНА. Не наробить, не бійтесь... А хочете, то не беріть її... Тільки я проти того, щоб брать замість неї кого инчого з організації...

ЦНН. МАРК. Але ж справа...

ОКСАНА. Ну, знаєте, у вас своя справа, а у нас своя. Ми не можемо всю організацію випускати на одну справу...

Стук у двері.

ТРОХИМ (стріпуєть ся й встає).

ЦНН. МАРК. Ввійдїть!

Входять Маруся й Леонід.

МАРУСЯ (з лицем, ніби густо всіяним чорними прищами на щоках. На бровах, на носі і в кутках губ темно-червоні. Щільно пострижена. Іде з високо піднятою головою. Очі напружено блищать, вся має неспокійний, піднятий вигляд). Драстуйте, Трохиме!

ТРОХИМ. (Не зводячи очий з її лица, застигло мовчить).

МАРУСЯ. Що ж ви не відповідаєте? Чого так дивитесь? Ну, дивіть ся... (Ближче до його підхо-

дить, скидає капелюх і підставляє лице. Трохим машинально відступає). Ха-ха-ха! Ви боїтесь навіть?

ТРОХИМ. (Тихо). Ні, я не боюсь.

МАРУСЯ. Невже?.. Се добре... Ну, во всякому разі, не ревнуєте вже? Тепер ніякого нещастя не може трапитись. Правда?.. Ми прийшли обговорити завітрянню ніч... Я думаю, ви вже не відмовитесь від цієї справи? (Трохим глибоко зітхає, проводить рукою по лобі, мовчить). Ну, що ж ви? Товаришу Трохиме! Відповідайте ж, тепер ви ідете до тюрми? Ну?

ТРОХИМ (тихо). Іду...

МАРУСЯ. Что и требовалось доказать! (Озираєть ся до Леоніда, киває головою й посміхаєть ся з виглядом, "що? хіба ми не так говорили?" Нервово проходить вперед). Ну, а тепер, значить, можна й обговорювать завітрянню ніч...

ЛЕОНІД. (Мовчки здоровкаєть ся з Трохимом і приходить вперед).

ТРОХИМ (як сонний, починає без ладу ходити по хаті, переставляє стільці, складає книжки, виливає для чогось з глечика воду в миску умивальник, часом зупиняєть ся й дивить ся на Марусю).

ЦІН. МАРК. (усилено-діловито). Ну, в такому разі, мої панове давайте, перш усього, точно установимо, хто йде завтра, а хто зостаєть ся на розплід організації... Нас небогато... Як що...

МАРУСЯ. А що, Цінність Маркович, бачите: не стало у мене, одного товару і перестали деякі ласкупці ганятись за мною. Остав ся товар, який не для всякого лавушника має цінність.

ЦІН. МАРК. Звичайно... Так от, мої панове, нас єсть зараз... раз, два, три, чотири...

МАРУСЯ (сідаючи на Трохимове ліжко). Леоніде, сідай тут... (показує поруч себе). Товаришу Трохиме, ви нічого не маєте проти, що я сіла на ваше ліжко?

ТРОХИМ (зупиняючись). Що ви кажете? Вибачайте, я не дочув...

МАРУСЯ. Я кажу, чи не маєте чого проти того, що я сіла на ваше ліжко?

ТРОХИМ. О, прошу... Чого ж я можу...

МАРУСЯ (з смішком). Бо потім і спати не захоче... Ха-ха-ха!... Тільки ви не дуже лякайтесь мене... Сі плями зійдуть, се сірна кислота... вроді оспи тільки зостанеть ся... І коди одростуть... Ха-ха-ха! У вас лице, як сьогодні у помішника з тюрми... Для його теж всі мої цінности пропали... Насилу упросила ще раз передать... І для вартового теж... Хотів навіть штиком мене приколоть за те, що балакала з уголовними... Да, да! А уголовні більше марша не співають. Розвінчана королева. Ха-ха! Так от у вас така фізіономія, як у того вартового... Пропало все, правда? (Швидко відвертаєть ся, хапає Леонідову руку, ніжно дивить ся йому в лице і, не випускаючи руки, прудко звертаєть ся до Цін. Марк). Ну, так, значить, ми можемо тепер обговорювать. З боку товариша Трохима зачіпки більше не буде.

ОКСАНА. Гм! (Посміхаючись дивить ся в стелю).

ЛЕОНІД і МАРУСЯ (швидко зиркають на неї).

ЦІН. МАРК. Я думаю, я думаю... Так от, виходить, що нас усього єсть шість чоловік. До тюрми йдуть: Трохим, Маруся, Леонід і я... Зостають ся Михайло й Оксана. Михайло сьогодні не буде, він на роботі... Так от, мої паню-

ве, я нахожду, що їх двох мало, а нас чотирьох багато... Нам досить трьох: один кидатиме і двоє постових, які з групами біжать до екіпажів... Один з одного боку, другий з другого... Як ви думаєте?

Всі мовчать якийсь мент.

ЦІН. МАРК. Ну, що ж ви, панове?

ОКСАНА. Я проти. Чотирьох до тюрми не багато...

МАРУСЯ. Се ви пропонуєте значить рішити, хто з нас чотирьох зайвий.

ЦІН. МАРК. Ні, я не се пропоную... Навіщо так мої слова розуміть... Я дбаю про інтерес організації, яка зостаєть ся тільки з двома товаришами...

ОКСАНА (іронічно). Спасибі.

МАРУСЯ (помалу). Трохим... кида. Цінність Маркович — організатор... Значить, або я або Леонід зайві...

ЛЕОНІД (нервово). Прошу слова!.. Я, перш усього, не зражуюсь, що досить трьох чоловік до тюрми... Цінність Маркович не може йти в рахунок, він — організатор, а не постовий... Він — скрізь: і коло постових, і коло екіпажів, і коло Трохима. Постів у нас два, значить треба двох постових... Я взагалі не розумію, для чого навіть піднімать се питанє... Оксана з Михайлом зостають ся... Тут або пан або пропав... Во всякому разі, коли нас перестріляють, вони не дадуть організації вмерти... От і все. Ніхто не зайвий... І я пропоную се питанє знять зовсім з порядку денного... (Зхвилювано замовкає.)

ЦІН. МАРК. Панове! Я не стою на сьому, я тільки так... Мені тільки здавалось... Ну, а раз ви всі думаєте, що трьох мадо, то залишим се... Я більше, так сказать... Наприклад, товаришка Маруся, будучи тепер... Ну, та годі... Беру свою пропозицію назад... Тепер ось що... -

МАРУСЯ. Ні, ви докінчуйте! Що таке "Маруся, будучи тепер"? Негодна вже? Да?

ОКСАНА (дивлячись в стелю). Хм!

ЦІН. МАРК. (Обурецо). Слухайте, моя люба, що вам Бог дав! Що ви говорите?

МАРУСЯ (глянувши на Оксану, гордо, нервово задирє голову). Взагалі, мені здаєть ся, що товариші неприхильно відносять ся до мого вчинку з собою. Я, розумієть ся, дбала не про прихильність, а про справу... І коли...

ЛЕОНІД (зхвильовано). Марусю! Не треба! Чуєш? Не треба!

МАРУСЯ (покірно). Ти думаєш?

ОКСАНА. Хм!

ЦІН. МАРК. (Поспішно). Ну, киньмо про се. Товаришка Маруся зробила так, як вважала за краще. Як би не вона, побіг наш міг би надовго затягнутись, а то і зовсім провалитись, бо вже занадто багато людей про його знає. Ніхто, значить, не думає неприхильно відноситись, а навпаки... Розумієть ся, спосіб дуже... дуже жорстокий... Можна було б... Ну, та хто його знає.. Оуже про се нема чого довго балакати. Тепер треба умовитись про деталі... Де як сходитись, що...

ЛЕОНІД. Про се ж умовлялись вже не раз. Десята година, правий рівчачок коло тюрми...

Що далі?

ЦН. МАРК. Ну і добре... І добре... Товаришу Трохиме!

ТРОХИМ (який сів коло столу й часто позирив на Марусю). Що?

ЦН. МАРК. Не забудьте зязать вартового. Се — ваша справа. Щоб, бува, не напакостить чоловікови, або щоб він, рятуючи себе, нам не напакостив... Чуєте, Трохиме?

ТРОХИМ. Чую... (Не зводить очей з Марусі; видно, все більш та більш хвилюєть ся).

ЦН. МАРК. (Пильно вдивляєть ся у його). Що ж ви чуєте?

ТРОХИМ. Щоб не напакостив... (Раптом встає, сильно здавлює руки, до Марусі:) На що?! Нащо ви так?! (в розпуці хапає себе за голову, сідає, припадає до столу й ридає).

Всі якийсь мент здивовано й схвилювано мовчать.

МАРУСЯ. (Розтеряно, згнущившись вся до його, дивить ся великими очима, ворухить губами, ніби бажаючи щось сказати, але не може).

ЛЕОНІД (раптом схоплюючись, нервово, злісно кричить:) Ви... дурень! Чуєте ви?! Я вам се свідомо говорю. Ви — скот! Не смійте ревти!! Чуєте?

ТРОХИМ (змовкає, потім помалу підводить голову). Простіть мене. Я, справді, дурень, собака... Вирвалось у ідіота... Простіть, я розумію ваше становище, Леоніде...

ЛЕОНІД. Мое становище? (Непорозуміло озираеть ся). Мое становище? Що ви мелете? Се мені подобаєть ся!.. Та ви знаєте, що за се морду бють?!

ТРОХИМ (тихо). Бийте... Серйозно говорю: бийте...

ЦІН. МАРК. Ну, панове! А, Боже мій, от сього ще не хапало... Ти диви! Може, ще дуель, скажете? Се добра справа... Заспокойтесь, Леоніде!..

ЛЕОНІД. (Дуже хвилюючись). Я — спокійний... Мені нема чого заспокоюватись... Хай інші заспокоюють ся... Скоти!! Ви повинні впасти на коліна перед нею (показує на Марусю), сліди її цідувати... Ви.. ви... повинні благословлять, що в нашу організацію ввійшла така людина... А ви... ви всі тюкаєте на неї за її святий, геройський... да, да, геройський вчинок... (Раптом обертаєть ся до Оксани). А ти... А тобі сором! Сі твої посмішки і хмиканя недостойні людини... Не великодушно, низько, погано! Я тебе поважав, а тепер...

ОКСАНА (жорстко і різко). А тепер побіжиш за мною!

ЛЕОНІД. Що-о??

МАРУСЯ (круто повертаєть ся до неї).

ОКСАНА. Те, що чув. Ну, годі сантіментальності розводити. Цінність Маркович, все вже скінчено? (Раптом до Леоніда). Тільки пам'ятаєш, що я сказала? Два рази одного любить не вмю. Я — великодушна: лучше не біжи за мною. (До Цін. Марк.): Справа скінчена?

ЦІН. МАРК. (Який весь час поривав ся зупинити розмову, послішно). Я не знаю... Треба б ще...

ЛЕОНІД (до Оксани). Ти даєш собі відчит, що ти говорила тут?

ОКСАНА. Будь спокійний — знаю, що ка-

жу.

ЛЕОНІД (з ненавистю). Ти — смішна! Розумієш ти? З тебе тільки сміятись можна! “Побіжиш” ха-ха-ха!.. От за ким я побіжу. (Показує на Марусю). От за ким я рачки поповзу... Вона вище вас усіх! краще, прекрасніше!.. Ти недостойна башмак її поцілувати!

ОКСАНА (теж розпалюючись ненавистю). Да? А ну, ти поцілуй її, тепер як цілував колись мене? Ха-ха-ха!

ЛЕОНІД. Оксано!!

ОКСАНА (з злим викликом). Що?

ТРОХИМ (з мукою). Годі! К чорту! Я більше не можу! (Хапає з гвіздка капелюх і біжить у двір).

ЦН. МАРК. Панове, панове! Заспокойтесь! Оксано, Леоніде... А, Боже мій!.. Так-же з справою не можна... Що-ж се таке!..

ОКСАНА (важко дихаючи натягає рукавички).

МАРУСЯ (сидить непорушно закам'яніло).

ЛЕОНІД (швидко ходить по хаті).

ОКСАНА. (Зірвавшись з місця, швидко підходить до Марусі, простягає руку, суворо): Простіть. Я любила його. Ви одняли. Простіть.

МАРУСЯ (злякано не розуміючи). Що?..

ОКСАНА. (Круто відвертаєть ся й швидко виходить із хати).

ЦН. МАРК. Та куди-ж ви всі розбігаєтесь!! Що-ж се таке? Йй Богу, я ні чорта не розумію... А, ну вас к чор-р-р-ту усіх!.. Се просто... Я не знаю. Тут іменно божевільним зробишся... (Хапає капелюх і сердито виходить, щось бурмочучи).

Мовчанає.

МАРУСЯ. (Ворушить ся, потім з страхом і тоскою бере себе за голову). Господи!.. Невже не треба було?!

ЛЕОНІД. (Зразу зупиняючись, злякано): Мовчи! Мовчи, Марусю! Треба! Треба було! Чуєш? (Стає перед нею на коліна, хапає руки її цілує). Треба! Треба! Я люблю тебе! Люблю, люблю, люблю!

МАРУСЯ (тихо). Чи я-ж сього ждала?.. За що-ж?..

ЛЕОНІД. Нічого, нічого... Вони — дикі, скоти... Тебе оцінять.

МАРУСЯ. Леоніде!, Через що вона так сказала тобі?..

ЛЕОНІД. Мовчи! Вона — божевільна. Від ревности, від заздрости, від низьких своїх інстинктів. Паскудна, пошла жінчина!

МАРУСЯ. Се — неправда, Леоніде?

ЛЕОНІД (злісно, встаючи з колін). Та неправда-ж, неправда, ніколи сього не буде. Я тільки ненавижу її!

МАРУСЯ. Ти любиш мене, як і... раніще?

ЛЕОНІД. О, Марусю! (Хапаєть ся за голову, з мукою): На віщо такі питання! Я молю тебе, не питай так, не питай ніколи! Чуєш?

МАРУСЯ. Ти боїш ся?

ЛЕОНІД (кричить). Я нічого не боюсь! Я люблю тебе!.. Годі про се... Ходім!

МАРУСЯ. Ходім... (Встає, застигає-ворушить ся; видно хоче щось сказати і не відважуєть ся). Леоніде!

ЛЕОНІД. Що, Марусю?

МАРУСЯ (мнеть ся... Рішуче). Іди сюди... Ближче... (Леонід підходить; вона кладе йому на плечі руки і близько нахилиється до його; хвилюється). Слухай... Прийди сьогодні до мене. Прийди, як... як муж...

ЛЕОНІД. Ах, Марусю!... (Трохи відсуваєть ся)... На віщо ти се тепер?..

МАРУСЯ (жалко зігнувшись). Ні, Леоніде?

ЛЕОНІД (з страданем). Марусю! Не треба... Потім! Ти сама сказала, щоб чистими піти... Потім, все потім...

МАРУСЯ. (Номалу, вбито схиляє голову й стоїть якийсь мент. Потім підводить, чудно блискає очима й говорить). Так. Ходім.

ЛЕОНІД (не дивлячись на неї). Що "так"?

МАРУСЯ (підсміхнувшись). Нічого... так, де-які думки. Ходім.

ЛЕОНІД. Марусю... голубко, (з мукою і ніяковістю). Ти, може, думаєш, що я того не хочу, що...

МАРУСЯ (поспішно, злякано). Не треба! Не треба! Ходім... Не муч... Не треба... Ходім! (Швидко вибігає з хати).

ЛЕОНІД (за нею). Марусю! Марусю! Та хіба-ж...

(КІНЕЦЬ ТРЕТОГО РОЗДІЛУ).

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ.

Ніч. Поле. На заднім пляні видно тюремну стіну; за стіною тюрма, збудована на кшталт літери П. Вікна її жовтіють у темі квадратами: в деяких видно голови в'язнів, які то ворухаються, то зникають, то непорушно темніють у них. Іноді виразно, хоча дуже глухо чути, як перегукують ся в'язні між собою. Можна часто розібрати окремі слова. Весь час сього розділу перегукування не перестають. На сцені нікого.

Серед ріжних звуків чуто з тюрми чоловічий
ГОЛОС:

— Га-ля-а... Га-а-ля-а!

Павза.

ТОНКИЙ ЖІНОЧИЙ ГОЛОС. А-а-а?

ЧОЛОВІЧИЙ ГОЛОС. За-спі-вай-те-е!

ЖІНОЧИЙ ГОЛОС. А-а?

ДВА ЧОЛОВІЧИХ ГОЛОСИ РАЗОМ. За-спі-вай-те!..

ЖІНОЧИЙ ГОЛОС. О-о!..

Павза.

ДВА РІЖНИХ ГОЛОСИ СПІВАЮТЬ:

„За тучами за хмарами

Сонечко не сходить, —

За лихими ворогами

Мій милий не ходить.

Обережно, крадучись з'являють ся Трохим і Цін. Марк. Зупиняють ся, озирають ся. Балакають придумано.

ЦІН. МАРК. Тут... (прислухуєть ся). А тих ще немає... Погано...

ТРОХИМ. Зараз прийдуть...

ЦІН. МАРК. (заклопотано). Ех, боюсь я, їй богу! казав я...

ТРОХИМ. Ну, нічого... Вона просто хвилюєть ся...

ЦІН. МАРК. Ах, любчику мій, і ми не з ангельським спокоєм ідемо, але-ж не виробляємо того, що вона...

ТРОХИМ. Нічого... Вона більш нервова та й годі...

ЦІН. МАРК. А я все таки боюсь... Боюсь, що встригне яку штуку оттут і май тоді... Сей її сміх, задумливість, чудні очі... Ех, не дають вони мені покою!.. Серйозно, любчику, її не можна покидати одну. Я думаю що їх треба в двох zostавить на однім посту хай собі тут буде з ним... Той хоч не дасть чогось зробити... А на її посту я сам стану, як треба вже буде приймать. Серйозно. Инакше я ні за що не ручаюсь... Чудна вже вона дуже стала за сі дні...

ТРОХИМ (хмуро). Да... Якась... Иноді так жалко дивить ся на всіх, така... нещасна, що... Ех!

ЦІН. МАРК. Ну, а я їх поставлю тут обох... Їй богу... Я не можу...

ТРОХИМ. А не образить ся?

ЦІН. МАРК. Ну, чого їй ображатись?

ТРОХИМ. Та вона тепер така якась вразлива стала... Трохи не так сказав чи глянув, вже гляди образилась... Прямо аж дивно... Зовсім

инший характер став..., наче краса душу робила гарною...

ЦІН. МАРК. Ти!.. (Слухає). Ні, мені показалося... Ображатись їй нічого. Скажу, що на сей пункт більше народу побіжить, що Леонід сам не управить ся... Та я думаю, що вони нічого проти сього не матимуть... Принаймні, вона...

ТРОХИМ (задумливо). Да, принаймні вона... (Стрипуєть ся). Ех! Ну, що там! Робіть, як знаєте. Я свій пост знаю, а за інші не відповідаю. Се — ваша справа.

ЦІН. МАР. Да! Так, я так і зроблю, хай собі чи ображаєть ся, чи ні... Поставлю оттут обох і хай собі милують ся, як що матимуть охоту сьогодня милуватись... Що до мене, то я люблю инший час і місце для сього... А чуєте, як все чуť з тюрми?

ТРОХИМ. Тихе і чисте повітре сьогодня... Зор багато.

ЦІН. МАРК. Да... (Прислухуєть ся). Ну, щож се їх немає?

ТРОХИМ. Ми швидко йшли. Зараз, мабуть, будуть...

ЦІН. МАРК. Вартовий коло будки ждатиме?

ТРОХИМ. Да.

ЦІН. МАРК. Хватить шворки?

ТРОХИМ. На двох хватить.

ЦІН. МАРК. Так. (Ходить, нервово потирає руки).

ТРОХИМ (хмуро). Слушайте Марковичу...

ЦІН. МАРК. Слухаю, любчику.

ТРОХИМ. Як той... Як, може, там що трапить ся зо мною... Ну, чорт же його знає... Ну,

одірве в чорту голову, чи якийсь ідіот прострелить, так ви той... черкніть слова два по такій адресі: Черкаси, Марії Петровні Кравченковій... Не забудете?

ЦН. МАРК. Черкаси, Марії Петровні Кравченковій... Не забуду.

ТРОХИМ. Мати се моя... Черкніть, значить, що так і так. Жалко, як не знатиме... Напишіть, що кланяв ся... Ну, та... Ну, і все... З того світу спасибі вам пришло.

ЦН. МАРК. Ну, що там про той світ! Ми якось ще на сьому подержимось. Йй богу! Як то співаєть ся: "Ой, випемо, куме, тут, бо на тім світі не дадуть; а хоч дадуть, не дадуть, — все ж випемо куме тут"... Анальогія трохи не той., ну, та так і буде на сьогодні. Жаль, — ми не випили трошки, артисти перед спектаклем пють... А їх все таки нема. Се — погано вже. Погано. Чи не вчинила таки чого Маруся наша? Ех, як би вже швидше мені втікти від вас... Ех, швидше! (Слухає) співає тюрма.. Співай, співай, серденько. Люблю я сей спів! Нї в одній опері я не чув ніколи співів з таким чутом, як в тюрмі...

ТРОХИМ. Да-а...

Мовчане.

З тюрми чуєть ся:

Эх, ты доля, моя доля,
Доля горькая моя,
Гей, не ты ли, моя доля,
—
До Сибири довела і т. д.

Пісню прорізає різкий, тужливий свист вартового.

ЦН. МАРК. А от сей свист — паскудна

штука... А тих усе нема! А, бідонько моя, вони сю справу споганять.

ТРОХИМ. Шш! (Прислухаєть ся). Здаєть ся, йдуть.

ЦІН. МАРК. Да, щось наче рухаєть ся... Двое чи одно?

ТРОХИМ. Двоє... Вони... (Тихо гукає): Леонїде! Ви?

ЛЕОНІДІВ ГОЛОС (глухо). Ми...

З'являєть ся з права Леонїд і Маруся.

ЦІН. МАРК. Що ви так довго?

ЛЕОНІД. Хіба довго? Ми й так поспішали...

МАРУСЯ (хапливо, нервово). Спізнались? Га?..

Ми просто бігли... Чуєте, як співають. Усе чуть... Чуєте? Треба тихше балакать...

ЦІН. МАРК. Да, да... Тільки ось що, мої панове: перш усього, поменьше хвилюватись... А друге таке: на сьому посту треба двох людей, бо на сей бік побіжить більша група... Я пропоную Леонїдови і Марусї обом стоять тут... А я займу Марусїн пост. Ви нічого не маєте проти?

ЛЕОНІД. Я — нічого... Не знаю, як Маруся... Та раз треба...

МАРУСЯ (вражена). Чекайте... Значить, я не там буду?..

ЦІН. МАРК. Ви будете тут, разом з Леонїдом...

МАРУСЯ. Ах, мені не се... Ну, все одно... Да, да, добре, я остаюсь тут... А Трохим, значить, на старому місці.

ЦІН. МАРК. На старому, на старому... Тільки дуже прошу не хвилюватись... Ну, Трохиме, ви можете йти вязать вартового. Чекайте...

Значить, ви потім вертаєтесь на сій пост. Маруся співає сигнал, їй відповідають, тоді ви йдете... Так. Валяйте тепер...

ТРОХИМ. Ну, бувайте!

ЦІН. МАРК. Бувайте. Хай вам добре буде.

ТРОХИМ. Дякую. (Нахиляєть ся і зникає на правому боці в темоті).

МАРУСЯ. (Непорушно, задумливо стоїть).

ЦІН. МАРК. (Ходить зігнувшись, нервово потираючи руки).

ЛЕОНІД. (Сідаючи на землю). Ви б, Марковичу, краще сіли, або лягли... Сядь, Марусю... Так воно конспіративнійше буде...

ЦІН. МАРК. Не можу, любчику, не можу... Ні за що зараз ні сидіть, ні лёжать не можу... Тут уже хоч би стріляли прямо в пику, так не сяду й не ляжу. Так уже господь милосердний создав. Нічого не поробиш!

ЛЕОНІД. Так хоч не ходіть.

ЦІН. МАРК. Знаю, любчику, що й ходить не варто б. Не можу.

МАРУСЯ (що лягла, закинувши руки за голову). А зор скільки!.. Колись я вірила, що то душі людські... (Павза). (Глибоко зітхнувши). У що колись не вірилось! (Швидко сідаючи). Слухайте, Марковичу!

ЦІН. МАРК. Слухаю, Марусенько...

МАРУСЯ. А де ж Трохимова бомба?

ЛЕОНІД. Тш! Тихше... Не треба так голосно...

МАРУСЯ. Я забула...

ЦІН. МАРК. Лежить там, де їй треба лежать. А потім встане і зробить те, що їй треба

зробить...

МАРУСЯ. Але се дуже небезпечно для Трохима?

ЦІН. МАРК. Ну, не так, як букетик фіялок у руках, але береженого, моя радість, і Бог береже. Все від Бога моя хороша...

МАРУСЯ. Ах, та покиньте ваші жарти! Не місце їм...

ЦІН. МАРК. От іменно, моя люба, коли й жартувать, як не тепер, а не нервуватись і голосно кричать...

МАРУСЯ (понижуючи голос). Я не нервуюсь. Я вас питаю, є хоч один шанс що його може розірвать?

ЦІН. МАРК. (З легким роздратованем). А, слухайте, серце, ви ж не дитина і повинні розуміть, що бомба не апельсин же все таки... Все може быть... Зручно кине нічого не буде. Ки-не недалеко від себе, може штовхнуть... так, що й не встане...

МАРУСЯ. (Лягаючи знов). Так. Дякую.

ЛЕОНІД. А ну, тихо! (Слухає).

Чути невизначний, сумний спів і далекі перегукування.

МАРУСЯ. Що таке? Що таке?

ЛЕОНІД. Нічого... Мені почув ся крик якийсь коло стіни...

ЦІН. МАРК. Ну, там кричать нікому...

МАРУСЯ. А, може, його схопили?..

ЛЕОНІД. Ну, се не може бути...

МАРУСЯ. А чого ж він так довго? Господи! Яка тоска!.. Як тут тоскно... Тюрма страшна така...

Свист вартового, протяжний, виючий.

МАРУСЯ. На віщо вони свистять?

ЦІН. МАРК. Це вартові... (Потирає руки).

МАРУСЯ. Який безнадійний спів... Хох би вже швидче він... Вони ж там ждуть...

ЛЕОНІД. От уявляю, що вони зараз переживають...

ЦІН. МАРК. Да, да... Погано... Коли я тікав...

МАРУСЯ. (Раптово стаючи на коліна). Ах, мені так хочеться скоріше заспівати їм, дати знати, що зара-зараз, що ми вже тут, — що... я прямо не знаю...

ЦІН. МАРК. Тш, тш, Марусю, тільки заспокойтесь, зараз прийде Трохим, тоді співати-мете...

МАРУСЯ. Ах, чого він так довго! Дивіть ся, як чорніють головки в вікнах... Наші на лівім боці? Да, на лівім. Я тут бувала в день... Он вікно Петра... Здається, так давно-давно се було, а всього днів пять... Да, днів пять... (Застигає і непорушно стоїть на колінах. Стрінується). Цінність Марковичу! Так жите — базар?.. Ну, а що робить тим хто не має ніяких товарів? Іти з базарю?

ЦІН. МАРК. (Мовчки ходить).

ЛЕОНІД. Марусю, тут, їй богу, не місце для філософій... Краще слухай...

МАРУСЯ. А звідки ти знаєш, що не місце? А може, як раз в таких місцях і місце? Ну, Цінність Марковичу? Відповідайте ж!

ЦІН. МАРК. Шш! Здається, Трохим...

ЛЕОНІД. Тихо, Марусю...

ВСІ пильно слухають.

З'являється Трохим.

ТРОХИМ (тихо). Готово.

ЦІН. МАРК. Зязали?

ТРОХИМ. Зязав, рот заклепав і в будку поклав...

МАРУСЯ (прудко підводячись). Ну, тепер можна, значить, давать сигнал? Да? Співать? Можна? (Хвилюєть ся).

ЦІН. МАРК. Давайте... Тільки не хвилюйтесь і не дуже голосно співайте, щоб здавалось, що співають дуже далеко від тюрми.

МАРУСЯ. Добре, добре... (Прикашлюєть ся і повернувшись до тюрми співає:)

“Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.

Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Води позичає”.

ВСІ напружено слухають.

З тюрми чути чоловічий голос:

“Добрий вечір тобі,
Зелена діброво,
Переночуй хоч ніченьку
Мене молодого.

Добрий вечір тобі,
Зелений байраче,
Переночуй хоч ніченьку
Ти славу козачу”.

Як тільки чують ся перші слова, всі з полекшеном зіхають і оживляють ся.

МАРУСЯ. Почули, почули! Андріїв голос!
ЦН. МАРК. (швидко). Чудесно! Ну, Трохиме, на місце! Після третього разу “сбейте оковы”. Марусю, відповідайте.

МАРУСЯ. Чекайте. (Поспішно підходить до Трохима). Трохиме! Прощайте! (Простягає руку). Не сердьтесь на мене... і не згадуйте... поганим... Я, може, лучша, ніж ви думаете... Може, побачите... Ну... Ну, ідіть, а то я... Нічого, нічого... Ідіть!

ТРОХИМ. Ех, Марусю!.. Ну, що вже тепер... Тільки не прощайте все таки, а до побачення! Я поміраць не збіраюсь. До побачення, товариші! (Стискає руки).

ЛЕОНІД. До побачення!

ЦН. МАРК. До побачення! Трохиме! Ви ж тікаєте на мій пост?

ТРОХИМ (озираючись). Да. (Зігнувшись, зникає на ліво).

МАРУСЯ. Я відповідаю (співає):

“Ой, повій, повій
Та й буйненький вітре,
Та по над морем,
Та й винеси нас
Із кайданів, з неволі
В чистее поле
Та й понеси на Україну...
(Змовкає).

Якийсь мент слухають. Тюрма мовчить.

ЦН. МАРК. Так. Тепер, значить, тільки

пильно слухайте. Ну, щасливо оставайтесь.
Ваш екіпаж у правім рівчаку.

ЛЕОНІД. Знаю.

ЦІН. МАРК. Хай вам добре буде (стискає руки).

ЛЕОНІД. І вам.

МАРУСЯ. Прощайте!

ЦІН. МАРК. Не прощайте, а до побачення...
(іде).

МАРУСЯ. Може... Всяко буває...

ЛЕОНІД. Так прямо на вакзал?

ЦІН. МАРК. Прямо... Бувайте... Не хвилюйтеся... (зникає на лівім боці).

МАРУСЯ. Вони, значить, зараз підпоюють надзирателя? Да?

ЛЕОНІД. Да...

МАРУСЯ. А се довго?.. Я думаю, хвилин п'ять, правда?

ЛЕОНІД. Не знаю... Може й менше...

МАРУСЯ. Як вони повинні хвилюватись...

ЛЕОНІД. Я думаю... Во всякім разі не менше, ніж ми...

МАРУСЯ. Ти хвилюєш ся?

ЛЕОНІД. Да... Трохи...

МАРУСЯ. А Трохим? А Трохимови як?.. Ну, вже недовго!.. Вже недовго... Слухай, а ти знаєш, чоґо вони нас поставили тут обох?

ЛЕОНІД. Ну, Маркувич же сказав, що на сей бік побіжить більша група.

МАРУСЯ. Нічоґо подібного! Умовлено, що вони ділять ся нарівно. Змінить умови він не міг...

ЛЕОНІД. Да, правда...

МАРУСЯ. А я знаю, чоґо!

ЛЕОНІД. Чого?

МАРУСЯ (помовчавши). Вони вважають мене нікчемною, нездатною бути на пості...

ЛЕОНІД. Ну, Марусю, ти знов...

МАРУСЯ. Я не хвилююсь, я не хвилююсь... Ти сам бачиш, яка я зараз спокійна... Але се факт. Цінність Маркович на мене весь час так подивляв ся і потім щось сказав, в роді того, що боїть ся, як би я чого-небудь не наробила... Взагалі, цінність утеряла... О, я нічого!.. Хай... Я все-таки думаю, що на що небудь я таки здатна... Да, да... На що небудь... Побачать... А тебе я навмисне спитала, — я так і думала, що ти не помітиш.

ЛЕОНІД. Право, я не розумію...

МАРУСЯ. Ну, нічого, нічого!.. Не будем більше про се говорити. Ні про що не будем говорити. Мовчать. Ох, як би я хотіла, щоб все уже мовчало круг мене, ні думок, ні споминів, нічого... Ну, годі! Ша, треба слухати. Вже недовпо... Слухай, чуеш, як тюрма перегукуєть ся? Вся тюрма не знає, що вони тікають? Ні?.. (Помовчавши. Другим тоном). Я так хотіла посидіть в тюрмі і не довелось.

ЛЕОНІД. Хіба ти... Що значить "не довелось"?

МАРУСЯ (хапливо). Ні, я так., помилилась. Розумієть ся, я ще двадцять раз встигну... Тільки мені раніше дужче хотілось... Ну, та се дурниця... Шш, слухай!

ЛЕОНІД. Чудно ти поводиш ся сьогодні, Марусю...

МАРУСЯ. Чим? Чим чудно?

ЛЕОНІД. Та так... я не можу сказати... Але сей твій спокій... Смієш ся ти якось.., негарно якось смієш ся... Потім сей тон твій якийсь на-смішкуватий.., цїничний навіть трохи... Слова якісь... Я розумію, вся ся історія могла зроби-ти на тебе сильне вражїне, але... так якось чудно приймає усе... Ти робиш таке вражїне, яке буває.., ти вибачай.., від сїльської дївчини, яка... загубила невинність і смієть ся з того пе-ред другими...

МАРУСЯ. Як ти розсудливо аналізуєш все тепер!

ЛЕОНІД. Я завжди аналізую.

МАРУСЯ. Вибачай, я так собі се сказала... Я багато сьогодні так собі говорю... Ти не звертай уваги, — я хвилююсь... І потім менї.. менї ж так тяжко, Леонїде! Леонїде, менї без-умно тяжко! Невже все не так, невже... Го-споди!.. В мене все перевернуто, хаос.., мука... Леонїде, єдиний мій, не будь таким зо мною, не будь, дай вірити, дай, дай... (Судорожно ха-пає його за руки). Я вірю тобі, одному, ти все... Леонїде, скажи, що ти мене любиш, скажи скоріше, зараз, скажи так як казав тоді, вогнем душі скажи... Щоб я зразу зогрілась... Господи!

ЛЕОНІД (хвилюючись, з жалем). Марусю, Ма-русю, не треба, серце, заспокой ся... Бідна моя, хороша, не треба.

МАРУСЯ (жадно, жагуче). Ти любиш? Лю-биш??

ЛЕОНІД. Марусю, тут же не місце, зараз бу-де сигнал, потім... Треба слухати... Ми погово-римо, треба розібратись...

МАРУСЯ (зразу остигаючи, змовкає, сидить непо-рушно).

ЛЕОНІД (несміло, винувато). Марусю!.. Ну, на віщо так...

МАРУСЯ (стріпуючись, піднято). Ні, нічого, ні-чого! Ти вибачай, я так собі... Я вірю тобі... Ти любиш мене, я знаю любиш те, що вище кра-си... Ха-ха-ха! Я знаю... Ти будеш мене ще біль-ше навіть любити, правда? Будеш звать "ніж-но дзвенящою мрією", правда? Ха-ха-ха! Ох, ти ж чудак!

ЛЕОНІД. Марусю, ти не в хаті. А сміх твій.

МАРУСЯ (понижаючи голос). Що мій сміх? Що? Сеж від радості... Ха-ха-ха! Хіба я повин-на плакати? Над чим? Над ілюзіями?... Чи, може, неправда, що ти мене любиш? А ну, опробуй сказати... Ні за що не скажеш, ні за що... Навіть візьмеш і поцілуєш. Ти такий. Навіть...

ЛЕОНІД. Марусю!

МАРУСЯ. Що, Леоніде?

ЛЕОНІД. Я тебе не пізнаю...

МАРУСЯ. Невже? Диви! і уголовні мене не пізнали, помошник, вартовий, Трохим, всі не пізнають... Ха-ха-ха, а я думала, що хоч ти пізнаєш... Да, да, я тобі вірю... Тепер я вірю... (Строго). Ну, годі? Буде... Треба слухать..., а то ще пропустимо... О, не дай Бог! (Павза). Ніч... Тюрма... Як чудно... (Павза). Як тихо! Ніч ні-би слуха, що ми робимо...

Тягучий свист вартового.

МАРУСЯ. Фу, який гидкий сей свист... Ах! швидче б хоч уже, швидче! Я не можу!.. У ме-

не сил не хватить... Не хватить, не хватить, Боже.

ЛЕОНІД (підповзаючи ближче до неї, зворушено). Марусю, голубко, не треба так...

МАРУСЯ (злякано відсуваючись). Не треба! Не треба!

ЛЕОНІД. Та що з тобою? Чого злякалась?

МАРУСЯ. Не треба! Будь таким... Так легше...

ЛЕОНІД. Яким "таким"? Який же я?

МАРУСЯ. Я не знаю, я не знаю... Тільки не треба... Слухай краще, зараз будуть співать...

ЛЕОНІД. Чудна ти!

МАРУСЯ. Нічого, нічого... Слухай...

З тюрми чуєть ся спів чоловічого голосу.

ЛЕОНІД. Тш! (Напружено слухає).

Співають:

"По пыльной дороге телега несется,

А в ней по бокам два жандарма сидят".

МАРУСЯ (раптово підводячись). Уже! Уже!

ЛЕОНІД (хвилюючись). Не хвилюй ся так, Марусю, не хвилюй ся.

МАРУСЯ. Ні, ні... Я не хвилююсь... Я тільки... От що, Леоніде... (Хапливо виймає з-за корсажу пакет). От сей пакет... Ви його прочитаете завтра... Чуєте? Не сьогодні... А то й сьогодні, як хочете, мені все одно... Ну, от... Ви його прочитаете... Більше нічого... Неконспіративного нічого..., не бійтесь...

ЛЕОНІД (взявши машинально пакет). Марусю, що за пакет? Що за пакет?

МАРУСЯ. Тихо, тихо... Пакет так собі, нічого... Зараз... Слухай...

З тюрми співають:

“Сбейте окови,
Дайте мне волю”... (два рази).

МАРУСЯ (натхнено). Да, да! Будьте певні. Ви будете мати волю... Будете!

ЛЕОНІД. Марусю! Що за пакет, скажи! Для чого? На віщо ти зараз дала?

МАРУСЯ. Так, так... Може, мене арештують... Я хочу, щоб ти прочитав його...

ЛЕОНІД. Але чого тебе арештують? Значить, і мене ж арештують?

МАРУСЯ. Ах, покинь! Завтра все узнаєш... Ну, юддаси мені, як не арештують... Ну, подерж сьогодні у себе... Сховай... І слухай... Вони вже другий куплет починають. Чуєш, се вже другий... Правда ж, другий? Се другий, чи ні? (Дуже хвилюється).

ЛЕОНІД. Заспокойся, заспокойся... Се — другий.

З тюрми:

“А дома оставил он мать беззащитную,
Будет она от тоски изнывать и страдать...”

МАРУСЯ. Да, да, се другий... Другий... Другий!.. Господи... Да, да, другий! (Задихається).

ЛЕОНІД. Марусю, Марусю... Ну, не можна ж...

МАРУСЯ (раптом обнімає Леоніда, жагуче цілує, відривається). Нічого, нічого... Се так... Я ще можу бути сильною... Се так... Да, да...

З тюрми жагуче чується:

“Ах, сбейте окови,
Дайте мне волю...”

МАРУСЯ (як у сні). Да, да. (Застигає. Потім враз стріпуєть ся, ніби щось згадавши). Ох, я й забула! Боже, шож мені робить? Леонїде, голубчику, я на одну хвилинку... Через дві секунди я назад...

ЛЕОНІД. Куди? Що забула? Вже ж другий раз... Чуєш?

МАРУСЯ. Да, да, я чую... Я зараз, зараз!.. Я забула у Трохима свій револьвер... Там.. Я зараз...

(Хутко біжить у ліво і зникає в тьмі).

ЛЕОНІД (злякано). Марусю! Марусю!..

Неспокійно, в великій трівозі, зігнувшись, ходить, вдивляючись у тьму. Давить руки, поправляє пенсне.

З тюрми співають:

Оставил он также там милую сердцу,

Будет она от тоски изнывать и страдать..

Ах, сбейте ж оковы,

Дайте мне волю... (Два рази.)

На початку приспіву "сбейте оковы" хутко з'являєть ся задиханий Трохим.

ТРОХИМ. Ну, що таке? (Озираєть ся). Де ж Цінність Маркович? В чому діло? Що за ідіотизм?!

ЛЕОНІД. Що таке? Який Цінність Маркович?

ТРОХИМ. Та який же, чорт би його взяв! Що йому треба?! Де він? На що кликав? Та швидше, третій раз уже!

ЛЕОНІД. Ніхто не кликав! Ніякого Марковича нема... Хто вам сказав?

ТРОХИМ. Ах, ти проклятя!.. Та Маруся ж рателя? Да?

прибігла за мною...

ЛЕОНІД. Маруся?! (З жахом). Трохиме... Ох, Господи! Біжіть швидче назад! Біжіть! Ви там покинули?

ТРОХИМ. Там...

ЛЕОНІД (пориваючись бігти, штовхаючи Трохи-ма, не знаючи що робить). Біжіть! Біжіть! Вона все набрехала, хоче щось робить... Біжіть! Ні-якого Цінність Марковича., вона все видумала, щоб взять... О, Боже!..

В сей мент співають кінець приспіву:

Дайте мне волю...

ТРОХИМ (зриваючись бігти). Ах, ти ж прокля-тя!

Але раптом чується страшний вибух, вся тюрма на мент освітлюєть ся.

ЛЕОНІД. (Безсило сідаючи). Погибла... Боже...

ТРОХИМ. (Зупинившись). Так... Фу, ти!.. Да... От... (хоче бігти і знов зупиняєть ся). Все одно нема чого... Нема... Чути вистріли, крики, свист вартових, в вікнах густо голівок, ворушать ся, кричать.

ЛЕОНІД (сидячи, оцепеніло слухає).

ТРОХИМ. (Стоїть, важко дихає, пильно вдвля-єть ся у тьму... Раптом кричить): Го-го!.. Сюди!.. Тут. Чути топот ніг і глухі окрики.

ТРОХИМ. Го!.. Го!..

ЛЕОНІД. (Підводить ся). Біжать?..

ТРОХИМ. Го!.. Го!.. Сюди!

Вибігають втікачі. Двое передніх несуть труп Марусі. Задихані, балакають одривисто хапливо, з нотками ра-дости й тривоги.

ПЕРЕДНІ: Куди?.. Скоро!.. Там погоня... Трохиме! голубчику, здоров... Куди бігти?..

швидче!..

ЛЕОНІД. (Підбігаючи). Мертва? Мертва?

ТРОХИМ. Сюди, сюди!.. Вона жива? (Разом).

Передні й задні разом біжучи:

— Коло стіни... Лежала.. Мертва.

--- Швидче, швидче... Мертва...

--- Без голови... Швидче...

ЛЕОНІД. (Не пускаючи ростеряно хапаєть ся за труп). Чекайте... Я хочу... Пустіть, я хочу...

ТРОХИМ. Леоніде! Пустіть!.. Потім... Чуєте Леоніде!! Та пустіть же! От, ідіот! (Сильно відриває, хватає за руки і тягне його за собою). За мною! Не отставай!

Всі, озирують ся, біжать за ними.

З тюрми чути вистріли, многоголосний далекий крик і довгі, тривожні свистки вартових...

(КІНЕЦЬ.)

КОЖДИЙ

РОБІТНИК І ФАРМЕР ПОВИНЕН
ЧИТАТИ ПЕРЕДОВСІМ РОБІТНИЧІ ЧАСОПИСІ!

Чому?

Бо робітнича часопись обговорює кожду подію в краю і в сьвітї лише зі становиска інтересів робочого люду.

Одинокою робітничою часописею в Канаді є

"УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТИ"

що виходить в Вінніпегу два рази на тиждень і коштує лише \$4.00 на рік.

Хто читає "Українські Робітничі Вісти", виробляє собі суцільний сьвітогляд і може осудити кожду подію в суспільнім житю.

"УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТИ" виступають проти кожного лайдацтва поповнюваного на робочім народї.

"УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТИ" доносять про робітничий рух на цілім сьвітї, про боротьбу робітничої кляси.

Хто хоче знати, як сьвідомі робітники думають про суспільні події, хто хоче навчитися соціалістичної думки, нехай читає передовсім "УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТИ".

Адреса:

"UKRAINIAN LABOR NEWS"
Cor. Pritchard & McGregor Sts.,
Winnipeg, Man.